

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ
ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ
Π/ΘΜΙΑΣ ΚΑΙ Δ/ΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΣΤΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ
ΚΑΘΟΔΗΓΗΣΗΣ Δ.Ε.

Ταχ. Δ/ση: Αρκαδίου 8
Τ.Κ. – Πόλη: 35100 – Λαμία
E-mail: mail@stellad.pde.sch.gr
Πληροφορίες: Παπαγεωργίου Νικόλαος (Δ/θμια)
Τηλέφωνο: 22310 66151

Λαμία, 19-9-2012

Αρ. Πρωτ.: Φ.50/ 6346

ΠΡΟΣ:

Γυμνάσια, Γενικά Λύκεια
και ΕΠΑΛ Στερεάς Ελλάδας

ΚΟΙΝ:

1. Σχολικούς Συμβούλους
Φιλολόγων (ΠΕ02) Στερεάς
Ελλάδας
2. Διευθύνσεις Δ/θμιας
Στερεάς Ελλάδας

ΘΕΜΑ: «Αποστολή σημειώσεων στο μάθημα **Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας** Γυμνασίου-
Λυκείου»

Σας αποστέλλουμε ερμηνευτικές σημειώσεις με ηλεκτρονικό μήνυμα (e-mail) για μερικά
από τα ποιήματα του **Κ.Π. Καβάφη** στο Μάθημα «**Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας**» και
παρακαλούνται οι κκ. Διευθυντές για τα εξής:

- 1) Να εφοδιάσουν τους συναδέλφους που διδάσκουν το μάθημα με ένα αντίγραφο.
- 2) Να τοποθετήσουν ένα αντίγραφο στο φάκελο Σχολικών Συμβούλων ΠΕ02.

Συν. 41 σελίδες

Εσωτερική Διανομή:

Τμήμα Επιστημονικής &
Παιδαγωγικής Καθοδήγησης
Δ. Ε. Στερεάς Ελλάδας

**Ο ΠΡΟΪΣΤΑΜΕΝΟΣ ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ & ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ
ΚΑΘΟΔΗΓΗΣΗΣ**

**ΔΗΜ. ΤΖΩΡΤΖΟΠΟΥΛΟΣ
ΣΧΟΛΙΚΟΣ ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ ΠΕ02**

Δημήτριος Τζωρτζόπουλος
Δρ. Φιλοσοφίας
Σχολικός Σύμβουλος Φιλολόγων

Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΟΥ ΚΑΒΑΦΗ ΣΤΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ ΚΑΙ ΣΤΟ ΛΥΚΕΙΟ

Κ. Π. ΚΑΒΑΦΗΣ (1863-1933)

1. Βιογραφικά στοιχεία

- *Γεννήθηκε* στην Αλεξάνδρεια το **1863**.
- Την πρώτη περίοδο της παιδικής του ζωής του έζησε μέσα στον πλούτο και την πολυτέλεια.
- Όταν ήταν επτά ετών έχασε τον πατέρα του.
- Το 1872 η μητέρα του με όλα τα παιδιά της εγκαταστάθηκε στην Αγγλία.
- Το 1879 εγκαταστάθηκε πια μόνιμα στην Αλεξάνδρεια.
- Στην Αγγλία ο Καβάφης έλαβε καλή μόρφωση, χωρίς να γνωρίζουμε πιο συγκεκριμένα το είδος της παιδείας του.
- Ο ποιητής ήταν φιλομαθής, εργατικός και είχε εκπληκτική ευρυμάθεια.
- Είχε ιδιαίτερη κλίση και αγάπη για την ιστορία.
- Από πλευράς βιοπορισμού εργάστηκε ως υπάλληλος από το 1892-1922 στον Τρίτο Κύκλο της Υπηρεσίας Αρδεύσεων.
- Παράλληλα, κατά περιόδους ασκούσε και το επάγγελμα του χρηματομεσίτη στο χρηματιστήριο.
- Κεντρικός στόχος πάντως της ζωής του ήταν η ποίηση.
- Αγωνίστηκε σκληρά και επίμονα, ώσπου να βρει τη δική του ποιητική φυσιογνωμία.
- Ακόμη κι όταν έφτασε να παράγει [ή να παραγάγει] υψηλή ποίηση, δεν μπόρεσε να αναγνωρισθεί δεόντως.
- Παρ' όλα ταύτα, κέντρο της ζωής του και ύψιστος σκοπός του παρέμεινε η ποιητική του τελείωση.
- Τελικά κατόρθωσε να επιβληθεί στην Αλεξάνδρεια και να αποκτήσει φανατικούς θιασώτες της τέχνης του, παρά την εχθρική στάση των θαυμαστών του Παλαμά που τότε μεσουρανούσε.

- Στην Αθήνα άρχισε να γίνει γνωστός. Άρχισε να καθιερώνεται ουσιαστικά και να κατακτά κριτικούς και ποιητές μετά το 1920.
- *Πέθανε* από καρκίνο του λάρυγγα στο «Ελληνικό Νοσοκομείο» της Αλεξάνδρειας το **1933**.

2. Γύρω από το ποιητικό του έργο

- Ο ποιητής άρχισε να δημοσιεύει ποιήματα το 1891, αλλά έγραφε ήδη από το 1884.
- Η ποίησή του διακρίνεται σε τρεις περιόδους:
 - 1884-1896: προετοιμασία.
 - 1896-1911: διαμόρφωση προσωπικού ύφους.
 - 1911-1933: ωριμότητα.
- Ο Καβάφης διέκρινε τα ποιήματά του σε τρεις κατηγορίες: *Ιστορικά, φιλοσοφικά, ηδονικά*.
- Όχι σπάνια τα θέματα διαπλέκονται μεταξύ τους, με αποτέλεσμα ένα ποίημα να κατατάσσεται σε δύο ή ακόμη και σε τρεις κατηγορίες συγχρόνως.
- Ο ποιητής εμπνέεται τα περισσότερα θέματά του από τους ελληνοιστικούς χρόνους και κατά δεύτερο λόγο από τους αρχαίους, όπως επίσης από τους βυζαντινούς ή από τη νεότερη ιστορία.
- Συγκεντρώνει το ενδιαφέρον του σε θέματα που αφορούν τους αδικημένους και προσπαθεί να εξαγάγει διαχρονικά συμπεράσματα από τις αναφορές του στην περιθωριακή ζωή αυτών των αδικημένων.
- Τα *φιλοσοφικά* [ή *διδακτικά*] του ποιήματα πραγματεύονται διάφορα θέματα σχετικά με στάσεις ζωής, με την αξιοπρέπεια, την ανιδιοτέλεια, την ανωτερότητα, τα υψηλά ιδανικά, με τη ματαιότητα των ανθρώπινων μεγαλείων κ.λπ.
- Με τα ποιήματα αυτής της κατηγορίας, ο ποιητής θέλει περισσότερο να εκφράσει συγκεκριμένη βιοθεωρία παρά μια ορισμένη φιλοσοφική κατεύθυνση.
- Η μεταφυσική –είτε ως μετάθεση της δικαίωσης είτε ως προσδοκία ή αγωνία για το *επέκεινα*– δεν εμφανίζεται στην ποίησή του.
- Βάση της καβαφικής βιοθεωρίας είναι ο *ηρωικός στωικισμός*.

- Τα *ιστορικά* του ποιήματα σχετίζονται με αναδρομές στο παρελθόν, από όπου ο ποιητής αντλεί ιστορικά σύμβολα, δηλαδή προσωπεία, για να εκφράσει, με καλυμμένο τρόπο και με χρώμα διαχρονικό, προσωπικά του βιώματα ή παρακμιακές καταστάσεις και παρόμοιες τραγικές ή τραυματικές εμπειρίες ζωής. Τα περισσότερα από τα ιστορικά του ποιήματα αντλούν τα σύμβολά τους από την ελληνιστική περίοδο. Άλλα ποιήματα ανάγονται στην ελληνορωμαϊκή περίοδο, στην περίοδο της μουσουλμανικής κατάκτησης της Αλεξάνδρειας και στο Βυζάντιο. Η Αλεξάνδρεια, σε κάθε περίπτωση, βρίσκεται στο επίκεντρο των προτιμήσεών του.
- Η κατηγορία των ιστορικών του ποιημάτων υποδιαιρείται *σε τρεις* υποκατηγορίες, ανάλογα με την πρόσληψη από τους μελετητές της ιδιαίτερης θεματικής τους απόχρωσης:
 - *ψευδοϊστορικά* (όρος του Γ. Σεφέρη): αξιοποίηση ιστορικών στοιχείων με νόημα φιλοσοφικό, όπως για παράδειγμα το ποίημα *Θερμοπόλες*.
 - *ιστορικοφανή* (όρος του Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου): ιστορικό πλαίσιο του ποιήματος με φανταστικό το πρόσωπο και το βασικό επεισόδιο. Πρόκειται για φαινομενικά ιστορικά ποιήματα· παράδειγμα το ποίημα *Ο Δαρείος*.
 - *ιστοριογενή* (όρος του Μ. Πιερή): απόλυτη σύνδεση με το ιστορικό υλικό, εκ του οποίου προέκυψαν. Χρόνος, χώρος, πρόσωπα, επεισόδια, όλα δηλαδή τα στοιχεία είναι ιστορικά.
- Τα *ηδονικά* του ποιήματα συνδέονται με τον ιδιόρρυθμο ερωτισμό του, με τον αισθησιασμό και ανάλογες ερωτικές του μνήμες.
- Θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί, πως η ποίησή του, όπου ανασυλλέγει ή αναπαριστά την αισθησιακή εμπειρία, εκεί συνδυάζει και αισθητική ατμόσφαιρα.
- Η ποίηση του Καβάφη διακρίνεται για μια στοχαστική ευρύτητα, χωρίς να περιχαρακώνεται στο ένα ή το άλλο ιδεολογικό ρεύμα.
- **Στοιχεία τεχνικής:**
 - Διάλογος ή μονόλογος με δραματικό χαρακτήρα.
 - Λιτά εκφραστικά μέσα.
 - Φωτεινότητα αλλά και ειρωνεία.
 - Αμφίσημη παρουσίαση των ηρώων του.
 - Ρεαλισμός, πεζολογία, αντιρητορικό ύφος.

- Διδακτικός τόνος.
 - Αποφθεγματικός και επιγραμματικός λόγος.
 - Δημοτική γλώσσα με στοιχεία της καθαρεύουσας και με αντιλυρικό χαρακτήρα.
 - Χρήση συμβόλων και απόκρυψη.
 - Ιαμβικός στίχος, ανισοσύλλαβος.
 - Ελεύθερος και απέριτος στίχος.
 - Λιτότητα και πυκνότητα, ακρίβεια και εγκράτεια στη γλώσσα.
 - Γοητεία του υπονοούμενου, υποβλητική ομορφιά, πρόκληση συγκινήσεων.
 - **Εσωτερικά γνωρίσματα:**
 - Υψηλή αντίληψη για την τέχνη.
 - Νοσταλγική μετατόπιση στο χώρο και το χρόνο.
 - Μελαγχολικός τόνος.
- Ο Καβάφης σήμερα θεωρείται ένας από τους πιο σημαντικούς ποιητές στην Ελλάδα και στο διεθνή χώρο.
 - Το έργο του έχει μεταφραστεί σε πολλές ξένες γλώσσες.

Α΄ Γυμνασίου

Κ. Π. ΚΑΒΑΦΗΣ: Δέησις Ερμηνευτική προσέγγιση

1. Εισαγωγικά στοιχεία για το ποίημα

- Γράφτηκε το 1896 και δημοσιεύτηκε το 1898.
- Η κύρια φάση της ποιητικής παραγωγής του Καβάφη αρχίζει μετά το 1911.
- Γι' αυτό, η *Δέησις* λογίζεται ότι ανήκει στην πρώιμη περίοδο της καβαφικής ποίησης.
- Είναι ένα από τα 154 «αναγνωρισμένα» από τον ίδιο τον ποιητή ποιήματα.
- Σχετικά με την **ποιητική γραφή**:
 - ο τίτλος προδηλώνει άμεσα ότι πρόκειται να εκφράσει το όλο ποιητικό σώμα.
 - το σύνολο των στίχων είναι οκτώ, οι οποίοι κατανέμονται σε τέσσερις δίστιχες στροφές.

- παρατηρείται ζευγαρωτή ομοιοκαταληξία σε κάθε δίστιχο.
 - *πρώτη και τέταρτη στροφή*: στίχοι παροξύτονοι.
 - *δεύτερη και τρίτη στροφή*: στίχοι οξύτονοι.
 - χρήση του φαινομένου του *διασκελισμού*: το νόημα του κάθε στίχου συνεχίζεται στον επόμενο στίχο.
 - ιαμβικό μέτρο, όπως σε όλα τα ποιήματα του Καβάφη.
- **Οργάνωση του ποιήματος.**
 - α) **ενότητες:**
 - *πρώτη ενότητα* (στ. 1): εισαγωγή· αναφέρεται στον πνιγμό του ναύτη.
 - *δεύτερη ενότητα* (στ. 2-5): το κυρίως θέμα· η μάνα δέεται και προσεύχεται στην Παναγία, χωρίς να ξέρει για τον χαμό του παιδιού της.
 - *Τρίτη ενότητα* (στ. 6-8): επίλογος· η θλίψη του εικονίσματος της Παναγίας.
 - β) **η προβολή του ποιητικού μύθου:**
 - προβάλλεται το κεντρικό στοιχείο του ποιητικού μύθου.
 - αποσιωπώνται άλλα δευτερεύοντα στοιχεία, όπως το *πώς* ή το *πότε* συνέβη ο πνιγμός.
 - η αποσιώπηση βοηθά στην παραγωγή αισθητικού αποτελέσματος, γιατί το ποιητικό σώμα δεν πνίγεται μέσα σε μια ατέρμονη περιγραφή ή έκθεση στοιχείων αλλά παρουσιάζεται αρμονικά σφιχτοδεμένο γύρω από έναν λιτό ποιητικό λόγο.
- **Γλώσσα και ύφος:**
 - η *γλώσσα* στον Καβάφη υπηρετεί πάντοτε τον ποιητικό του σκοπό.
 - γι' αυτό παρατηρούμε να χρησιμοποιεί ένα κράμα δημοτικής και καθαρεύουσας.
 - εξάλλου ο ποιητής είναι υπέρμαχος του ενιαίου χαρακτήρα της ελληνικής γλώσσας.
 - μόνο ως ενιαία οντότητα, αλλά με πολύμορφο χαρακτήρα μπορεί η γλώσσα, κατά τον ποιητή, να μας προσφέρει πλούτη.
 - σε κάθε περίπτωση, τον κυρίαρχο τόνο στο ποίημα τον δίνει η δημοτική γλώσσα.

- η γλώσσα του Καβάφη, ακριβώς χάρη στην ιδιάζουσα δομή της, προσδίδει ιδιαίτερη γοητεία στο σύνολο της ποίησής του.
 - το *ύφος* είναι σχεδόν το ίδιο με την καθημερινή ομιλία και χαρακτηρίζεται ως πεζολογικό.
 - διακρίνεται για την απλότητά του, την αφηγηματικότητά του και τη δραματικότητά του.
 - αναδίδει, κατά ταύτα, τόνο πονεμένο και θρηνητικό.
 - άλλο γνώρισμα του ποιήματος, σε *επίπεδο τεχνικής*, είναι η *εικονοποιία*: προσευχή, εικόνα της Παναγίας.
 - προσωποποίηση της εικόνας, επίθετα καθορισμένου-ολοποιητικού προσδιορισμού (*υψηλό, σοβαρή, ανήξερη* κ.α.), μεταφορικές εκφράσεις (*να' ν' καλοί καιροί, στήνει τ' αυτί*).
- **Θέμα και περιεχόμενο:**
 Η μάνα του ναύτη, ο οποίος έχει πνιγεί, δέεται μάταια στην Παναγία. Το περιεχόμενο έχει χαρακτήρα θρησκευτικό και όχι λιγότερο κοινωνικό. Τρία είναι κυρίως τα περιστατικά που το συνθέτουν:
 - α) το τραγικό γεγονός του πνιγμού του ναύτη (στ. 1)•
 - β) η άγνοια που έχει η μάνα για τον χαμό του παιδιού της και οι δεήσεις της στην Παναγία για να επιστρέψει σώος πίσω ο γιος της (στ.2-5)•
 - γ) η Παναγία που ξέρει για τον χαμό του ναύτη και ακούει τη μάνα με σοβαρότητα, αλλά και με λύπη.
 - **Περίληψη:** μια μάνα ανάβει μια λαμπάδα στην Παναγία, για να την παρακαλέσει να φέρει πίσω τον γιο της, που είναι ναυτικός. Δεν γνωρίζει όμως ότι έχει χαθεί και εννοεί να ελπίζει στην επιστροφή του. *Αγωνιά* λοιπόν και *ταυτόχρονα ελπίζει*.
 - **Τραγική ειρωνεία:**
 - η άγνοια της μάνας και γνώση της Παναγίας για την απώλεια του ναύτη.
 - η *τραγική ειρωνεία* είναι ένα σύνηθες φαινόμενο στην αρχαία ελληνική τραγωδία.
 - τι σημαίνει εκεί *τραγική ειρωνεία*;
 - σημαίνει την άγνοια της αλήθειας από τον ήρωα της τραγωδίας.
 - αυτή την αλήθεια όμως τη γνωρίζουν οι θεατές.

- στο ποίημά μας, αυτό που αγνοεί η μάνα το γνωρίζουμε εμείς οι αναγνώστες και η Παναγία.

2. Ερμηνεία και σχολιασμός

I. Ανάλυση:

- **στ. 1:**

- μας δίνεται η σαφής και η ρητή πληροφορία ότι κάποιος ναύτης έχει πνιγεί.
- αυτή η πληροφορία μας φέρνει ενώπιον ενός τραγικού γεγονότος, το οποίο συνέχει όλη την εξέλιξη του ποιήματος.

- **στ. 2-5:**

- η μάνα παρουσιάζεται να προβαίνει σε ορισμένες ενέργειες.
- αυτές υπαγορεύονται από την αγάπη για το γιο της, που βρίσκεται μακριά, και από τη συναίσθηση ότι η θάλασσα κρύβει κινδύνους.
- Η μάνα δεν γνωρίζει ότι αυτό που ανεπαίσθητα φοβάται μήπως συμβεί στο γιο της, έχει ήδη συμβεί.
- όλες λοιπόν οι ενέργειές της –δέηση, προσευχή στην Παναγία, άναμμα της λαμπάδας στο εικόνισμά της– δείχνουν ότι την έχει κατακυριεύσει η αίσθηση της απουσίας του παιδιού της.
- αυτό της δημιουργεί ανησυχία και αβεβαιότητα.
- τρομαγμένη, συνταραγμένη από κακό προαίσθημα, γεμάτη από αδημονία, «στήνει τα' αυτί» για να ακούσει τον άνεμο, κατά πόσο συνεχίζει να λυσομανά και να «πριονίζει» τις ελπίδες της για τον μεγάλο γυρισμό του παιδιού της.
- Παράλληλα ξετυλίγεται μπροστά στα μάτια μας, δηλαδή στα μάτια του αναγνώστη, μια λανθάνουσα, αλλά ζωτικής σημασίας αντίθεση: ο χαμός του ναύτη, από τη μια πλευρά, και η ενεργός παρουσία της μάνας με τις δεήσεις κ.λπ., από την άλλη πλευρά, η οποία ενσαρκώνει τη γεμάτη έγνοιες ζωή της.
- Στον κύκλο αυτής της ζωής υπάρχει ζωντανός και ο γιος της, ενόσω η ίδια δεν γνωρίζει τη σκληρή πραγματικότητα του θανάτου του γιου της.

- Η *όχι ακόμα πραγματοποιημένη ελπίδα* συντελεί ώστε η μάνα να νιώθει μόνη και αδύναμη, να αναζητεί συνακόλουθα στο θείο την παραμυθία εκ του μη-πραγματοποιήσιμου.
- **στ. 6-8:**
 - η ανήξερη για το τραγικό γεγονός μάνα εξακολουθεί να εναποθέτει τις ελπίδες της στην Παναγία.
 - Η συμπεριφορά της αντανακλά τον ψυχικό της πόνο που επιφέρει ο ξενιτεμός του παιδιού της.
 - Ο γυρισμός δεν φαίνεται στον ορίζοντα. Όσο αργεί επιτείνει την αγωνία της μάνας.
 - Και αυτή η πραγματικότητα της απουσίας του παιδιού της είναι σκληρή, αλλά πιο σκληρή είναι εκείνη του χαμού του που η μάνα δεν έχει γνωρίσει και την οποία, όπως διαφαίνεται στο ποίημα, την γνωρίζει μόνο η Παναγία.
 - Το γεγονός ότι η Παναγία τη γνωρίζει δεν σημαίνει ότι μπορεί να την αποτρέψει ή να την μεταλλάξει προς το βέλτιον.
 - Αυτό που δύναται είναι να αντιμετωπίσει το κακό σιωπηλά, ήτοι να σταθεί στο πλευρό της θνητής μητέρας ως συμπάσχουσα και να συναισθανθεί τον πόνο της μητέρας.
 - γιατί τούτη η συναίσθηση και το συμπάσχειν;
 - Επειδή και η Παναγία είναι η μάνα που έχει υποστεί την εμπειρία του σταυρικού μαρτυρίου του γιου της.
 - Και η μια και η άλλη μητέρα υφίστανται τον ίδιο μητρικό σπαραγμό.

II. *Βαθύτερες σημάνσεις του ποιήματος:*

- Στο πεδίο της ανθρώπινης ζωής, ο τραγικός χαρακτήρας του ποιητικού μύθου ξετυλίγεται περίπου ως εξής:
- Συμβαίνει ορισμένες στιγμές στη ζωή μας να μας παραμονεύουν κίνδυνοι ή να μας περιμένουν μεγάλες συμφορές, χωρίς να έχουμε κάποια γνώση τους ή ακόμη και επίγνωση.

- Μοιάζουμε να ζούμε μέσα στη «μακαριότητα» της παντελούς άγνοιας, ενώ την ίδια στιγμή οι άλλοι γνωρίζουν καλά περί του ενσκήψαντος κακού και μας συμπαραστέκονται με συγκατάβαση και συμπόνια.
- Αυτή η συμπαράσταση είναι η ανθρώπινη πλευρά που μας παρηγορεί και την οποία μέσα στη συμφορά μας αισθανόμαστε ως κάτι το ένθεο.
- Πέραν όμως της συναισθηματικής ικανοποίησης και μιας στοιχειωδώς εσωτερικής ισορροπίας, η ματαιωμένη προσδοκία παραμένει ζωντανή και μας ταλανίζει.
- Οποιαδήποτε καταφυγή ή επίκληση στο θείο δεν αίρει την τραγικότητα της ανθρώπινης μοίρας παρά μόνο την απωθεί στο υποσυνείδητο ή ίσως δεν την κάνει τόσο αισθητή.
- Το παρόν ποίημα, με το λιτό του ύφος και την τραγική του ειρωνεία, αφήνει να έρχεται έμμεσα στην επιφάνεια η ματαιότητα οποιασδήποτε ενέργειας που σχετίζεται με προσευχές, αφιερώματα και παρόμοια.
- Η επίκληση του θείου δεν συνεπάγεται αυτόματα και πρακτική άρση ή υπέρβαση της ανθρώπινης συμφοράς. Αυτό που υπόσχεται είναι η αναπτέρωση της ελπίδας και η παρηγοριά.
- Το κρυφό παιχνίδι της μοίρας αποτελεί κεντρικό στοιχείο της καθαφικής ποίησης.

Β΄ Γυμνασίου

Το τραγικό και το σοφό

στο ποιητικό παράδειγμα:

Θερμοπύλες

§1

Εισαγωγικά

Είναι αλήθεια πως ο ποιητικός λόγος του Καβάφη είναι μια *διαρκής και ανεξάντλητη διάχυση σοφίας*. Πώς κατανοείται αυτή η σοφία; Προφανώς, όχι ως τυποποιημένη γνώση ή ως πληροφοριακή πολυμαθία ή ακόμη ως κάποιο νοησιαρχικό σχήμα και σύστημα ιδεών. Απεναντίας πρόκειται για μια τόσο Δημήτριος Τζωρτζόπουλος Δρ. Φιλοσοφίας Σχολικός Σύμβουλος Φιλολόγων

έντονη διεργασία και επεξεργασία εμπειριών, συνοδευόμενη από μια εξίσου *έντονη βίωση του χρόνου*, ώστε το ποιητικό υποκείμενο να εναρμονίζεται με τη *βαθύτερη κατανόηση των πραγμάτων που καθορίζουν το Είναι του* ως ποιητικός (=με το ευρύτερο νόημα) υπάρχουν :

«Έτσι σοφός που έγινες, με τόση πείρα,
ήδη θα το κατάλαβες η Ιθάκες τι σημαίνουν».

Σύμφωνα με τον *Ηράκλειτο*, «*το σοφόν [=η σοφία] είναι ένα μόνο πράγμα: να γνωρίζει κανείς την αρχή που κυβερνά τα πάντα με τη βοήθεια των πάντων*» (απ. 41). Στον λόγο του Καβάφη τούτο σημαίνει: η σοφία έγκειται στο να γνωρίζουμε τι σημαίνουν οι Ιθάκες, δηλαδή *οι περιπλανήσεις της ανθρώπινης ύπαρξης μέσα στον κόσμο*, και να τις γνωρίζουμε ως εκείνες που τελικά συνιστούν το πεπρωμένο μας. Να γνωρίζουμε, κατ' αυτό το νόημα, το πεπρωμένο μας ως την αρχή που μας κυβερνά. Πώς μπορούμε να το γνωρίζουμε ως τέτοια αρχή; Με το να ανταποκρινόμαστε στην κλήση του, πράγμα που σημαίνει να *αναλαμβάνουμε την έσχατη μέριμνα του Είναι μας*. Η ανάληψη τούτη στον Καβάφη πραγματοποιείται: α) ως βαθύτερη κατανόηση του τι σημαίνουν τα συμβαινόντα στον κόσμο, τα πολλά και πολύπλοκα πράγματα· στο εδώ ποιητικό μας παράδειγμα: *τι σημαίνουν οι Θερμοπύλες*. β) ως ανάγνωση, ήτοι *διά-γνώση* του τραγικού ποιού αυτής της κατανόησης· γ) ως ποιητική βίωση και εμπίωση των α) και β).

§2

Θερμοπύλες

Τιμή σ' εκείνους όπου στην ζωή των
ώρισαν και φυλάγουν Θερμοπύλες.
Ποτέ από το χρέος μη κινούντες·
δίκαιοι κ' ίσιοι σ' όλες των τες πράξεις,
αλλά με λύπη κιόλας κ' ευσπλαχνία·
γενναίοι οσάκις είναι πλούσιοι, κι όταν

είναι πτωχοί, πάλ' εις μικρόν γενναίοι,
 πάλι συντρέχοντες όσο μπορούνε·
 πάντοτε την αλήθεια ομιλούντες,
 πλην χωρίς μίσος για τους ψευδομένους.

Και περισσότερη τιμή τούς πρέπει
 όταν προβλέπουν (και πολλοί προβλέπουν)
 πως ο Εφιάλτης θα φανεί στο τέλος,
 κ' οι Μήδοι επί τέλους θα διαβούνε.

§3

Κατανόηση

1. Το ποίημα δίνει, εκ πρώτης όψεως, την εντύπωση ότι έχει μια ορισμένη ιστορική απόχρωση, χάρη κυρίως στις λέξεις-σύμβολα. Φέρνει στη μνήμη την περσική εισβολή, τη μάχη των Θερμοπυλών, τη θυσία των Ελλήνων σ' αυτή τη μάχη και την αρχή του τέλους της περσικής εισβολής. Το βαθύτερο νόημα ωστόσο υπερβαίνει το στενό ιστορικό πλαίσιο και έχει κατ' εξοχήν διαχρονικό χαρακτήρα. Ο ποιητής μιλάει, με συμβολικό τρόπο, *στο παρόν και για το παρόν*. Η συμβολική γλώσσα στο ποίημα *Θερμοπύλες* αναφέρεται σε κάτι περισσότερο από μάχες, συγκρούσεις, στρατιώτες. Μας μεταφέρει στο *οντολογικό πεδίο του ανθρώπου*, όπου ο τελευταίος έρχεται στο *Είναι (του)*, μόνο όταν αντιμετωπίζει *με σοφία* τα κύματα της ζωής του, ήτοι το *πεπρωμένο* που ιδιάζει στον καθένα μας ως ξεχωριστό άτομο. Με τι είδους σοφία; *Με περίσκεψη, με διεισδυτική ματιά στο χρέος, με επίγνωση του ανάλογου στον καθένα χρέους, με στοχαστική τραγικότητα* για το μάταιο [=ο Εφιάλτης θα φανεί στο τέλος/κ' οι Μήδοι ...διαβούνε] μεν, αλλά συγχρόνως για την αναγκαία εμμονή στο γενναίο, στο δίκαιο, στο αληθές, που υπερβαίνει το μάταιο, το άδικο, το αισχρό, το καταπιεστικό, το συμφεροντολογικό, το προδοτικό κ.λ.π. της Εφιαλτικής ζωής μας.

2. Η τραγική σοφία του ποιήματος θα μπορούσε να συνοψισθεί ως εξής: το «φυλάσσειν Θερμοπύλες» ως ο ποιητικός Λόγος που διαφυλάσσει το

ανθρώπινο ον μέσα στην α-λήθεια [=μη-λήθη] του Είναι του [=πάντοτε την αλήθεια ομιλούντες]. Το τελευταίο, μέσα στην α-λήθεια του, αυτενεργεί. Η αυτενέργεια τούτη δεν είναι διαφορετική από εκείνη του διαφυλασσόμενου – μέσα στο Είναι– ανθρώπινου όντος. Είναι η ίδια αυτή που χορηγεί στον άνθρωπο τη δυνατότητα να προσβλέπει στη φανέρωση των πραγμάτων, στη διαύγηση των γραμμών του πεπωμένου του, με σοφία, δηλαδή, όχι με μηχανορραφίες, συγκαλύψεις [π.χ. ιδεολογικές ή πολιτικές μεταμφιέσεις], προδοσίες [π.χ. πολιτικές, εθνικές, Εφιαλτικές κ.λπ.], αλλά *με στωική καρτερικότητα, με βίωση αυτού τούτου του χρόνου και όχι απλώς μέσα στο χρόνο, με την εκάστοτε δυνατότητα του Dasein μας αντί-στασης* στην ηγεμονεύουσα τα πάντα ματαιότητα. Το «φυλάσσειν Θερμοπόλες» προβάλλεται, ως εκ τούτου, ως εναντίωση του *σοφού* ανθρώπου στην εκρίζωσή του από την ως άνω α-λήθεια [=μη-λήθη] του Είναι του, ως εναντίωση σε κάθε υποκατάσταση της στοχαστικής του βλέψης ή διάθεσης από έναν έξωθεν διανοητικό υπολογισμό, ως *το εκ της σοφίας χρέος του εξατομικευμένου αγώνα* που γίνεται καθολικός, οικουμενικός, καθώς εκτυλίσσεται με τη δέουσα λεπτότητα της τραγικής σοφίας.

3. Με μια τέτοια λεπτότητα, ώστε αυτός ο αγώνας να ξεπερνά το μέτρο του καθημερινού ανθρώπου που λέει: «καλά είναι και έτσι», αποδεχόμενος τον εξανδραποδισμό του και ανεχόμενος την προδοσία ή ακόμη και συνεργώντας. Τότε αυτός ο αγώνας *καθιδρόεται μέσα στον κόσμο ως η τραγική σοφία* του ποιητή που «στέλνει σήματα» (Ηράκλειτος) και διανοίγει τη συνείδηση στο μυστήριο του Είναι, χωρίς να τη βιάζει με προκατασκευασμένα δόγματα, με συστημικές ιδεολογίες και ιδεοληψίες, με βιαιπραγούσες καθηκοντολογίες κ.ο.κ Τα θεμελιώδη γνωρίσματα αυτής της σοφίας *συγκροτούν το όλον της ποιητικής ύλης* του ποιήματος και συνοψίζονται ως ακολούθως: τιμή, δικαιοσύνη όχι άτεγκτα και αφηρημένα, δηλαδή με απρόσωπο τρόπο, αλλά εμπρόσωπα, με ευσιπλαχνία· επίσης γενναιότητα –κυριολεκτικά και μεταφορικά– φιλαλήθεια και καθολικότερα φρόνηση με το αριστοτελικό νόημα. *Και όλα τούτα όμως όχι χωρίς την*

τραγική τους συνύφανση, δηλαδή έξω από το ανέλπιστο: τους Εφιάλτες που ανοίγουν δίοδο στους Μήδους. Αν γνωρίζουμε από την αρχή ότι σε κάποιο μονοπάτι –ας πούμε με όρους του σήμερα σε κάποιον εγκέφαλο-διαχειριστή δημόσιων υποθέσεων– караδοκούν Εφιάλτες αποβαίνει μάταιη κάθε αντίσταση. Κι όμως οι ποιητές, εκείνοι οι μετρημένοι στα δάκτυλα άνθρωποι που διέρχονται μέσα από την τραγική σοφία ξέρουν να αναγιγνώσκουν την τραγικότητα της ύπαρξης, αλλά ταυτόχρονα να προσβλέπουν και στη λύτρωση, στηριζόμενοι στις δικές τους δυνάμεις.

Ερμηνευτική προσέγγιση

1. Εισαγωγικά στοιχεία για το ποίημα

α) Διδακτικοί στόχοι:

- Γνωριμία των μαθητών με την ποίηση του Καβάφη, όπως συγκεκριμενοποιείται στο παρόν ποίημα.
- Η πρόσληψη των κεντρικών γλωσσικών συμβόλων του ποιήματος στη διαχρονική τους σημασία.
- Ανάπτυξη προβληματισμών σχετικά με το αγωνιστικό πνεύμα του ανθρώπου, όπως αυτό ειδικεύεται εδώ.
- Συζήτηση:
 - α) για τη βαθύτερη σημασία που έχει η υπεράσπιση θεμελιακών αξιών και ιδανικών του ανθρώπου.
 - β) για την τιμή της ζωής του καθήκοντος και της θυσίας.

β) Στοιχεία για τον ποιητή και το ποίημα:

- Βλ. Ιστορία Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Α΄, Β΄, Γ΄, Γυμνασίου, σσ. 104-106.
- Το ποίημα «Θερμοπύλες» γράφτηκε το 1901 και δημοσιεύτηκε το 1903.
- Ανήκει στην κατηγορία των *φιλοσοφικών-διδακτικών* ποιημάτων του Καβάφη.

- Δίνει την εντύπωση ότι έχει μια ορισμένη ιστορική απόχρωση, χάρη κυρίως στις λέξεις-σύμβολα. Φέρνει στη μνήμη την περσική εισβολή, τη μάχη των Θερμοπυλών, τη θυσία των Ελλήνων σ' αυτή τη μάχη και την αρχή του τέλους της περσικής εισβολής.
- Το κύριο νόημα όμως υπερβαίνει το στενό ιστορικό πλαίσιο και έχει πιο ευρύ ή διαχρονικό χαρακτήρα.
- Ο ποιητής αξιοποιεί με συμβολικό τρόπο ένα γεγονός της ιστορίας για να μιλήσει στο παρόν ή και για το παρόν. Η συμβολική γλώσσα στο *Θερμοπύλες* αναφέρεται σε κάτι περισσότερο από μάχες, συγκρούσεις, στρατιώτες.
- Όλο το ιστορικό γεγονός δηλαδή μεταφέρεται *στο επίπεδο της περίσκεψης, της επίγνωσης αυτού που οφείλει να πράττει ο άνθρωπος.*
- Πιο ειδικά ο Καβάφης ανάγεται *σε μια σημαίνουσα πράξη του παρελθόντος* για να επενδύσει το παρόν *με σημασίες που το υπερβαίνουν*, ήτοι με σημασίες της σύγχρονης κοσμοπόλης που είναι καθολικές και διδακτικές:
 - Ο μαθητής πρέπει να γνωρίζει για τον ιστορικό συσχετισμό, γιατί ο τελευταίος αποτελεί μέρος της δυναμικής του ποιήματος: *ιστορικά θα συντελεσθεί ένας όλεθρος, ο οποίος όμως δεν μπορεί να εμποδίσει την ηθική νίκη* (John P. Anton, *Η ποίηση και η ποιητική του Καβάφη*, εκδ. Ίκαρος 2000, σ.274).
- Στο πλαίσιο αυτό χρειάζεται να αναδεικνύεται *η αναλογία του ιστορικού χθες με τις πράξεις ή στάσεις του κοινωνικού και πολιτισμικού σήμερα.*
- Γι' αυτό, η επιδίωξη είναι τούτη: να αποκρυπτογραφείται με ακρίβεια αυτό που κρύβεται πίσω από τη χρήση των ιστορικών συμβόλων.
- ***Μια ακριβής αποκρυπτογράφηση προϋποθέτει και τα εξής:***
 - α) το ήθος αυτών των συμβόλων *απηχεί τη στωική ηθική και σοφία.*
 - β) *ας σημειωθεί ότι η στωική γνωσιολογία επηρέασε βαθιά την ποιητική σκέψη του Καβάφη.*
 - γ) *κατ' αυτή τη γνωσιολογία θεμελιώνεται φιλοσοφικά η έννοια του χρέους και του καθήκοντος υπό μια αντιηρωική προοπτική: ο λόγος περιστρέφεται γύρω από ηθικές αξίες (δικαιοσύνη, ευσπλαχνία κ.λπ.) και όχι γύρω από μάχες, ηρωισμούς, αυτοθυσίες κ.ο.κ.*

δ) όλο το ποίημα ακολουθεί αυτή τη γραμμή της προσωπικής επιλογής, της εγκαρτέρησης, της στωικής [=αντιηρωικής] σοφίας: μετριοπάθεια, απάθεια (όχι αδράνεια), γενναία στάση στον καθημερινό βίο.

ε) γενναία με το νόημα ότι σταθερά και αποφασιστικά αντιμετωπίζει κανείς τις καταστάσεις, με βάση τη δικαιοσύνη και την αρετή που επέλεξε να ζήσει· σύμφωνα με ανθρώπινες σταθερές και γενικότερες σημάνσεις γύρω από ιδανικά ή υψηλούς στόχους.

γ) Θέμα:

- Απόδοση τιμής στους ανθρώπους που αφοσιώνονται πλήρως στην υποστήριξη αξιών και ιδανικών.
- Η προβολή της έννοιας του χρέους και η εμμονή των γενναίων σ' αυτό. (Παρόμοια εμμονή στο χρέος έχουμε στους *Ελεύθερους Πολιορκημένους* του Σολωμού).
- Υπεράσπιση υψηλών σκοπών με γνώση και επίγνωση. (Παρόμοια στάση είναι εκείνη του Σωκράτη, που μίλησε για μεγάλες ιδέες χωρίς να ορρωδήσει μπροστά στο θάνατο).
- Πάντοτε τιμάται και οφείλει να τιμάται το θάρρος που επιδεικνύει κανείς στην εκτέλεση του καθήκοντος.
- Παραλλαγές ανδρείας ανάμεσα στα σύμβολα της εισβολής και της αντίστασης: Οι όποιοι Μήδοι εισβάλλουν και νικούν με τη βοήθεια της υλικής δύναμης, ενώ οι παντός είδους δυνάμεις της αντίστασης θα νικήσουν με τη δύναμη του ήθους και της αρετής.

2. Ερμηνεία-Σχολιασμός

I. Ανάλυση:

• στ. 1-3:

– Αξίζει να τιμώνται εκείνοι οι απλοί και άδολοι άνθρωποι που επέλεξαν αυτοβούλως, συνειδητά, χωρίς εξαναγκασμό, να υπερασπίζονται μέχρι θανάτου τις ηθικές αξίες που δίνουν νόημα στη ζωή τους.

–*τιμή*: εκτίμηση, θαυμασμός, σεβασμός, αναγνώριση και κατάφαση του καλού.

–**τιμή σ' εκείνους:** μόνο αυτοί που αγωνίστηκαν και έμειναν πιστοί στα ιδανικά τους γίνονται αντικειμενικά άξιοι τιμής· έτσι εξυψώνονται και δικαιώνονται.

–**όρισαν στη ζωή τους:** εκκινώντας από τη συναίσθηση του χρέους αποφάσισαν ή επέλεξαν μια οριακή (=πάνω από συμβιβασμούς και ηττοπάθεια) στάση ζωής. *Ποια συγκεκριμένα; Την ακόλουθη:*

–**και φυλάγουν Θερμοπόλες:** να διαφυλάττουν, να προασπίζονται ό,τι πιο σημαντικό, ό,τι πιο μεγάλο και άξιο, ό,τι πιο όλβιο τους εμπνέει στη ζωή τους, όπως πατρίδα, ελευθερία, σπουδαίες ιδέες, ιδανικά, στόχοι, οράματα, ηθικές σκέψεις κ.λπ.

– Η λέξη *Θερμοπόλες* είναι έννοια με βαρύνουσα ιστορική φόρτιση (=τόπος της ιστορικής μάχης), αλλά εδώ χρησιμοποιείται με μια ευρύτερη *αξιακή* σημασία· με μια *αναλογική αναθεώρηση*: αγωνιστική πορεία μέχρις εσχάτων και χωρίς κίνητρα εξωτερικών ανταμοιβών όχι μόνο στα πεδία των μαχών αλλά και μέσα στην κοινωνία, στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων.

– Ο *ηρωισμός* δεν εκδηλώνεται εδώ ως πολεμική ανδρεία σε εκείνες τις μεγάλες στιγμές της ιστορίας, που είναι πάντοτε καθορισμένες ή μετρημένες, αλλά και ως ανιδιοτελής προσήλωση σε αρχές και αξίες του καθημερινού βίου: ανθρωπινότητα, δικαιοκρισία, εντιμότητα, διακινδύνευση για το καλό κ.α.

– **από το χρέος μη κινούντες:** εμφορούνται τόσο πολύ από το υψηλό, το ευγενές, το ιδεατό, το μη εφήμερο, από την σταθερή αξία, ώστε να ταυτίζονται δημιουργικά με το χρέος υπεράσπισης τέτοιων αρχών.

– Δεν κλονίζεται η *πίστη τους στο χρέος*· γι' αυτό και γίνονται άνθρωποι της πράξης: καλλιεργούν αναξιοποίητες αρετές και μένουν ατάραχοι μπροστά στις απροσδόκητες θύελλες του ανθρώπινου βίου.

– Θυσιάζουν υλικές πλευρές της ζωής τους, τελούν υπό διαρκή κίνδυνο για να γίνουν αυτό που είναι: *ανεξάντλητοι από τη συνείδηση του δέοντος ή του χρέους*.

–**Σκοπός της ζωής τους:** να μην παρεκκλίνουν απ' αυτό το χρέος. Προτιμούν να ζουν με αρετή για την αρετή παρά συμβατικά, υπολογιστικά, ανώφελα, χωρίς εσωτερική πλήρωση.

– Ενσαρκώνουν την *ηθική διαφορά* ανάμεσα στην απλή και στην ενάρετη ζωή.

• **στ. 4-10:**

–Στους στίχους αυτούς παρουσιάζονται όλα εκείνα τα ηθικά γνωρίσματα και ενέργειες που αποδεικνύουν το ξεχωριστό ήθος των τιμημένων ανθρώπων.

– Πρόκειται για ηθικό κώδικα της καθημερινής τους βίωσης, ο οποίος στην πρακτική του εφαρμογή τους καθιστά σύμβολα αδιάφθορης ζωής και θετικής δράσης:

–**δίκαιοι:** πιστεύουν στην ιδέα του δικαίου και την υλοποιούν στην κοινωνική τους πράξη. *Με ποιο τρόπο την υλοποιούν; Με το να είναι:*

–**ίσιοι σ' όλες των τες πράξεις:** με το να πράττουν με απόλυτη αίσθηση δικαίου και ευθύτητας. Έτσι δεν λογοκοπούν ανεύθυνα και εριστικά περί δικαιοσύνης. Σε όλες τους τις πράξεις, όχι μόνο στη μια ή στην άλλη επί μέρους πράξη, είναι συνεπείς, τίμιοι, ευθείς. Σε όλες, γιατί *Θερμοπύλες* αναλογούν σε όλες τις επί δικαίω πράξεις και ενέργειες της ανθρώπινης ύπαρξης.

–Αλλά η αρχή της δικαιοσύνης δεν είναι στατική· γι' αυτό πρέπει συνεχώς να παρακολουθεί τη λογική της εξελισσόμενης πρακτικής της εφαρμογής και να βελτιώνεται. *Πώς;*

–**με λύπη κι όλας κι ευσπλαχνία:** να είναι ευσπλαχνική δικαιοσύνη, να συνεπικουρεί τους άλλους, να δίνει προοπτική στη συνθήκη του ανθρώπου.

–Οι γενναίοι *δεν πρέπει να είναι άτεγκτοι, μονοσήμαντοι, άκαμπτοι* ως προς την πραγματοποίηση ή εφαρμογή των αρχών της ανθρωπότητας, της δικαιοσύνης και όλων των άλλων συναφών αρετών.

–*Δεν επιτελούν το χρέος τους με τρόπο άδικο και καταπιεστικό. Δεν φυλάσσουν Θερμοπύλες για ίδιον όφελος, για να επιβληθούν στους συνανθρώπους τους, αλλά γιατί τρέφουν αισθήματα αγάπης, συμπάθειας, αλτρουισμού.*

–**γενναίοι...εις μικρόν γενναίοι:** συμπάσχουν με τους άλλους και κυρίως με τους κοινωνικά αδύνατους.

–Είναι γενναίοι και στα μεγάλα και στα μικρά. Στις πράξεις τους (καθ)οδηγούνται από αίσθημα μεγαλοψυχίας και γενναιοδωρίας, ανεξάρτητα

από την υλική τους κατάσταση ή υπόσταση: είτε δηλαδή είναι πλούσιοι είτε φτωχοί.

–Η ηθική τους, απ’ αυτή την άποψη, παραπέμπει σε ένα *ανοικτό σύστημα αξιών*, που υπαγορεύει την *υπέρβαση κάθε είδους μικρότητας*. Ο αγώνας τους για ανάταση της κοινωνίας είναι αγώνας συμπαντικός, όπως και οι *μαχητές των Θερμοπυλών* πολέμησαν συμπαντικά: για όλους τους Έλληνες, δίκαιους και άδικους, για ολόκληρο τον πολιτισμό.

–Όσοι λοιπόν προορίζονται να *φυλάσσουν Θερμοπύλες* διακρίνονται για την ευγένεια του ήθους τους, για την απλότητα του χαρακτήρα τους, για την αγνότητα των αισθημάτων τους, για την ανάληψη ηθικής ευθύνης.

–Γι’ αυτό και ό,τι προσφέρουν είναι ποιοτικά ανώτερο. Τούτο σημαίνει περαιτέρω πως η αξία του ανθρώπου και του έργου του δεν μετρείται ποσοτικά αλλά ποιοτικά. *Τι σημαίνει τούτο*; Πώς προσφέρουν το μέγιστο καλό στο πλαίσιο των δυνατοτήτων τους:

–*πάλλι συντρέχοντες όσο μπορούνε*: Δεν επιζητούν να προσφέρουν έργο πέρα από αυτό που τους επιτρέπουν τα όρια των δυνατοτήτων τους. *Τι τους επιτρέπουν*;

– Να επιδίδονται στην εκπλήρωση του έργου τους, το οποίο βέβαια δεν ολοκληρώνεται ποτέ οριστικά παρά μόνο ενασκείται ως *φυλάττειν Θερμοπύλες*, ως *πραγμάτωση* των ικανοτήτων τους με κοινωνική καταξίωση.

– Η ηθική ενέργεια, κατ’ αυτό τον τρόπο, δεν εξαντλείται στην αναζήτηση της υλικής ευτυχίας ούτε σε μια εφησυχαστική απόρριψη του υποδεέστερου ή του ανήθικου αλλά στην ικανότητά τους να καταξιώνονται ως αποστολικές συνειδήσεις.

–*πάντοτε την αλήθεια ομιλούντες*: επειδή είναι τέτοιες συνειδήσεις, ομιλούν πάντοτε τη γλώσσα της αλήθειας, γιατί αυτή είναι η μόνη απαρασάλευτη αρχή, που εγγυάται μια ανθρωπίνως δυνατή *οργάνωση της κοινωνικής ηθικής*. *Πώς οργανώνεται*; *Ως ακολούθως*:

–*πλην χωρίς μίσος για τους ψευδομένους*: ως *ηθική της καλοσύνης*: απέναντι στους άδικους, τους ψευδόμενους, τους ανειλικρινείς, δεν συμπεριφέρονται με σκληρότητα, αλλά με μετριοπάθεια, με ευαισθησία, με φρόνηση, γιατί η *αποστολή τους τελεί κάτω από τη βαθιά επίγνωση [=στωική σοφία]* πως και οι ψευδόμενοι μπορούν να βελτιωθούν.

- **στ. 11-14:**

–Είναι σωστό να απονέμεται τιμή στους Θερμοπυλομάχους κάθε είδους, γιατί εκπληρώνουν όλες τις παραπάνω αρετές και αξίες. *Ο κύκλος όμως δεν κλείνει εδώ:*

– Όλη αυτή η πρακτική τους δεν αποκλείεται να αποβλέπει σε μια τελική επιτυχία, σε έναν ιδιοτελή σκοπό· ας πούμε, για να κυριαρχήσουν επί των άλλων ή για να επιβιώσουν κ.λπ. Τι είναι λοιπόν εκείνο που τους ανυψώνει *πάνω από αυτή την στενή αυλή της καθημερινότητάς τους;*

–Το γεγονός ότι δεν εγκαταλείπουν τη θέση τους, δεν παραλείπουν το χρέος τους, μένουν σταθεροί στις αρχές τους, ακόμη και αν *ξέρουν* ότι θα προδοθούν και θα ηττηθούν.

–*και περισσότερη τιμή τους πρέπει:* μας είπε ο ποιητής στο στίχο 1 ότι τους πρέπει *τιμή*, γιατί εντός των ορίων της ανθρώπινης ελπίδας αγωνίζονται, ως *Θερμοπυλομαχητές*, αγώνα δίκαιο, τίμιο, γενναίο, φιλαλήθη και φιλόανθρωπο.

–Ωστόσο τους πρέπει και *περισσότερη τιμή*, γιατί *ξεπερνούν το ανθρώπινο μέτρο*, αγαπούν το πεπρωμένο τους όσο τραγικό κι αν είναι:

–*όταν προβλέπουν...θα διαβούνε:* έχουν γνώση και επίγνωση πλέον ότι σε κάθε τους βήμα καταδοκούν οι *Εφιάλτες*, ότι οι *Μήδοι* θα τους κατατροπώσουν· κι όμως δεν παραιτούνται από το χρέος τους, γιατί έχουν μάθει να ζουν με ήθος και όχι λιγότερο τραγικά.

–Δεν είναι μηδενιστές, αλλά μάρτυρες της αλήθειας: ήρωες και μάρτυρες στο πλαίσιο της *στωικής*, ήτοι *αντιηρωικής σοφίας*, όπου κανείς προβλέπει, μια κάποια υλική συντριβή, αλλά τούτη η πρόβλεψη είναι συγχρόνως η δύναμη που τον ωθεί να κάνει την υπέρβασή του και να κερδίσει την τιμή του, και όταν ακόμη έχει χάσει τη μάχη.

–Ηρωες και μάρτυρες, στο πλαίσιο αυτό, είναι οι άνθρωποι που εμβιώνουν τη ζωή με *στοχασμό*: ακούνε πολλές φωνές, υφίστανται ίσως πολλές ήττες, αλλά είναι σε θέση να ξεχωρίσουν τις ψευδείς από τις γνήσιες φωνές, να αρθούν πάνω από υλικές ή εφήμερες ήττες και άφθαρτοι εσωτερικά να χωρήσουν πέρα από την ψυχοδιάβρωση της καθημερινής αδράνειας.

II. Τεχνική-μορφή:

- **γλώσσα:** η ποιητική έκφραση επιτυγχάνεται με ένα μικτό γλωσσικό είδος, το οποίο διαμορφώνει και ένα ανάλογο ύφος και ήθος: α) γλώσσα δημοτική με πολλά στοιχεία από την καθαρεύουσα και ορισμένες ιδιόζουσες στην καθαφική γλώσσα εκφράσεις όπως *μη κινούντες, πλην χωρίς* κ.λπ. β) παράγεται ένα προσωπικό ύφος, που εκπέμπει χάρη και βεβαιότητα ως προς την αλήθεια του περιεχομένου· γ) η αλληλουχία των νοημάτων αποδίδεται με ρητό-σαφή λόγο χωρίς περιττά στοιχεία ή ρητορισμούς και με λέξεις ιδιαίτερης βαρύτητας, όπως *τιμή, γενναίοι, προβλέπουν* κ.α.
- **μέτρο:** στίχοι ιαμβικοί ενδεκασύλλαβοι ανομοιοκατάληκτοι.
- **διάρθρωση-δομή:** δομικό, διαρθρωτικό ρόλο στην οργάνωση της νοηματικής συνοχής παίζει η λέξη-έννοια *τιμή*. Έτσι οι τρεις πρώτοι στίχοι βρίσκουν τη νοηματική τους ολοκλήρωση στους στίχους 11 και εξής. Οι ενδιάμεσοι στίχοι 4-10 παρουσιάζουν κυρίως τα ηθικά χαρακτηριστικά των παντοειδών Θερμοπυλομαχητών.
- **ο τίτλος:** ο μονολεκτικός τρόπος απόδοσης του τίτλου (*Θερμοπύλες* αντί για *Οι Θερμοπύλες*) του προσδίδει μια πιο καθολική συμβολική σημασία και τον αποσυνδέει από τη συγκεκριμένη ιστορική πραγματικότητα: εάν ο ποιητής χρησιμοποιούσε το άρθρο, ήταν σαν να ήθελε να μιλήσει για τα σχετικά με τις Θερμοπύλες.
- **η παρουσία του ποιητή:** ο ποιητής δεν εμφανίζεται στο προσκήνιο παρά μόνο μέσα από *προσωπείο*, κατά το οποίο φαίνεται να ομιλεί κάποιος σε τρίτο πρόσωπο. Η ομιλία ή καλύτερα ο μονόλογος εξελίσσεται υπό μια *παροντική προοπτική*, η οποία περιέχει αξίες της ζωής. Στο στίχο 12 ο ποιητής γίνεται πιο emphatic σχετικά με τη δική του παραγωγική αρχή: *τη σοφία*. Κατατάσσει τον εαυτό του σε αυτούς που *προβλέπουν*, που κατέχουν τη σοφία.
- **η σοφία:** στο ποίημα και γενικότερα στην ποιητική σκέψη του Καβάφη η σοφία κατέχει κεντρική θέση. Δεν έχει να κάνει, ως έννοια, ούτε με τη φιλοσοφία ούτε με την επιστήμη υπό την αυστηρή έννοια των όρων. Απεναντίας, *συνιστά πνευματική κατάσταση* η οποία οδηγεί στην ποιητική αίσθηση του κόσμου και με αντίστοιχη ποιητική διατύπωση· η σοφία λοιπόν εκδηλώνεται ως: α) *επίγνωση*· β) *πρόβλεψη*· γ) *κατανόηση με τραγικό τρόπο (ο Εφιάλτης θα φανείοι Μήδοι θα διαβούνε)*· δ) *ποιητική βίωση*.

- **εκφραστικά μέσα:** μεταφορές, επαναλήψεις κ.λπ.

Γ΄ Γυμνασίου

Κ. Π. ΚΑΒΑΦΗΣ: ΣΤΑ 200 π.Χ.

2. Εισαγωγικά στοιχεία για το ποίημα

- Το ποίημα δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά το 1931, δυο χρόνια πριν από τον θάνατο του Καβάφη.
- Η πρώτη του ωστόσο σύνθεση χρονολογείται από το 1916.
- Είναι το προτελευταίο από τα ποιήματα που κυκλοφόρησε ο ίδιος ο ποιητής.
- Το τελευταίο είναι: ***Μέρες του 1908***.
- Στο συγκεκριμένο ποίημα εμφανίζεται να μιλάει ένας ανώνυμος Έλληνας της ελληνιστικής περιόδου που ζει στα 200 π.Χ.
- Η χρονολογία αυτή μας δίνει τη βασική σκοπιά του ποιήματος.
- Μας παραπέμπει σε μια εποχή, όπου αρχίζει η παρακμή του ελληνιστικού κόσμου.
- Ως τα 200 π.Χ. ήταν η περίοδος της μεγάλης ακμής.
- Το ευρύτερο πλαίσιο του ποιήματος είναι ιστορικής υφής.
- Το πρόσωπο του ποιήματος, ο άγνωστος Έλληνας του 200 π.Χ., είναι επινοημένο από τον ποιητή· είναι πλαστό.
- Το ίδιο συμβαίνει και με το βασικό *επεισόδιο* του ποιητικού μύθου.
- Το ποίημα λοιπόν, για τους παραπάνω λόγους, μπορούμε να το κατατάξουμε στα **ιστορικά** και πιο ειδικά στα **ιστορικοφανή**.
- Αντίθετα προς άλλα καβαφικά ποιήματα, τα οποία διακρίνονται για την εκφραστική τους λιτότητα και πεζολογία, το παρόν έργο αναδίδει έντονο ρητορικό, στομφώδες ύφος και είναι διανθισμένο με πολλά κοσμητικά επίθετα ποικίλων σημάνσεων.
- Στους στ. 18-31 ιδιαίτερα βλέπουμε να χρησιμοποιείται, κατά *σχήμα ασύνδετο*, πλήθος επιθέτων και ονομάτων.
- Η χρήση αυτή συνιστά παρέκκλιση του ποιητή από το γνωστό λιτό ύφος του.

- Παρ' όλα αυτά δεν παύει να εξυπηρετεί τον στόχο: έκφραση ενός ζωντανού κλίματος δικαιολογημένης έπαρσης για τα ελληνικά επιτεύγματα των ελληνιστικών χρόνων.
- **Ειρωνεία:** η ειρωνεία στο ποίημα συνδέεται διαλεκτικά με τη στάση των Λακεδαιμονίων, η οποία αποτελεί το αντικείμενο της ειρωνείας.
- *Διαλεκτικά* σημαίνει ότι ορθώνεται ως αντί-θεση στη θέση των Λακεδαιμονίων, χωρίς να την ακυρώνει πλήρως:
- *Προσπαθεί* δηλαδή να την συγκατανοήσει ως ένα βαθμό και να την ξεπεράσει ιστορικά.
- Τον ενδιαφέρει κυρίως το αισθητικό αποτέλεσμα από τη χρήση της ειρωνείας.
- **Ιστορία:** ο κόσμος του ποιητή κινείται σε ιστορικές περιόδους μεταβατικές, ρευστές, χωρίς κατασταλαγμένη βιοθεωρία.
- Επίσης κινείται σε περιόδους αδιαμφισβήτητης παρακμής και σε πολιτείες «που λάμπουν και τρεμοσβήνουν» (Σεφέρης), όπως η Αντιόχεια, η Αλεξάνδρεια κ.α.
- **Γιατί;** Επειδή βρίσκει αναλογίες με τον δικό του κόσμο, όπως τον έζησε στο συγκεκριμένο τόπο, π.χ. στην Αλεξάνδρεια, και στον ορισμένο χρόνο.
- Κατ' αυτόν τον τρόπο φαίνεται, εκ πρώτης όψεως, ότι ιστορικοποιεί το παρόν.
- Μια τέτοια όμως ιστορικοποίηση, στο μέτρο που γίνεται, δεν είναι μια απλή μετατόπιση εντός του χρόνου με βάση την αναλογία δυο εποχών.
- Κυρίως είναι αισθητοποίηση του θέματος γύρω από τους Λακεδαιμονίους που υπερβαίνει την εποχή του και τον τόπο του.
- **Ιστορικό πλαίσιο:**
 - η *άρνηση των Λακεδαιμονίων* να συμμετάσχουν στην εκστρατεία των Ελλήνων κατά των Περσών υπό την αρχηγία του Μ. Αλεξάνδρου.
 - η *άρνηση* έχει ως εξής:
 - «*οι Λακεδαιμόνιοι απάντησαν πως δεν συνηθίζουν να ακολουθούν άλλους, αλλά οι ίδιοι να είναι αρχηγοί*» (Αρριανός: *Αλεξάνδρου Ανάβασις*, Α 1,2).
 - η εκστρατεία έγινε την άνοιξη του 334 π.Χ.
 - οι Έλληνες νίκησαν τους Πέρσες στο Γρανικό και ο Αλέξανδρος έστειλε μια επιγραφή στην Αθήνα με 300 περσικές ασπίδες ως λάφυρα από τη νικηφόρα αυτή μάχη.

- τα λάφυρα προορίζονταν να τοποθετηθούν στον Παρθενώνα ως αφιέρωμα στην Αθηνά.
- η επιγραφή έλεγε: *ο Αλέξανδρος, ο γιος του Φιλίππου και οι Έλληνες εκτός από τους Λακεδαιμόνιους αφιερώνουν τις ασπίδες αυτές που πήραν ως λάφυρα από τους βαρβάρους τους κατοικούντες στην Ασία.*
- η τελική συντριβή των περσικών δυνάμεων έλαβε χώρα στη μάχη των Γαυγαμήλων (Οκτώβριος του 331 π.Χ.).
- στο ποίημα ο Καβάφης αντί για τα Γαυγάμηλα αναφέρει τα Άβδηρα.
- Ο ποιητής εμπνέεται από την εν λόγω επιγραφή, ιδιαίτερα από μια φράση της: «*Πλην Λακεδαιμονίων*».
- Παρουσιάζεται να σχολιάζει τη συγκεκριμένη επιγραφή σε συνδυασμό με τον θαυμασμό του για την αίγλη του ελληνικού πολιτισμού των ελληνιστικών χρόνων.
- **Γλώσσα:**
 - ανάμεικτος γλωσσικός χαρακτήρας, αμφιρρεπείς γλωσσικές διατυπώσεις, κίνηση ανάμεσα σε λόγιες και λαϊκές αποχρώσεις.
 - αυτός ο ανάμεικτος χαρακτήρας δεν σημαίνει ότι ο ποιητής αδιαφορούσε για τη γλωσσική μορφή της ποίησής του, αλλά και του συγκεκριμένου ποιήματος.
 - απεναντίας συνέδεε άρρηκτα τις γλωσσικές του διατυπώσεις με τη θεματική της ποίησής του.
 - πίστευε ότι δεν υπάρχει κάποια γλωσσική ορθοδοξία, αλλά πως η γλώσσα είναι ενιαία από την εποχή του Ομήρου έως και την ομιλούμενη κατά τη δική του εποχή στην Αλεξάνδρεια.
 - έτσι η γλωσσική του «ιδιοτυπία» πετυχαίνει να συζεύξει αισθητικά καθημερινές λέξεις με τύπους της λόγιας γλωσσικής παράδοσης.
 - σε γενικές γραμμές, ο ποιητής ακολουθεί μια σχετικά εκφραστική αυστηρότητα και με λιτό τρόπο επιδιώκει την ακριβολογία.
 - στο παρόν ποίημα ωστόσο, χωρίς να εκφεύγει από την ως άνω γραμμή, ανοίγεται και σε λυρικότερες εκπτώξεις, προκειμένου να φτάσει σε ένα αισθητικό αποτέλεσμα που συνδυάζει αρμονική τη διαλεκτική σχέση γλωσσικής μορφής και περιεχομένου.
 - Ο ποιητής αναζητεί την εκφραστική του δύναμη συνήθως στα ρήματα.

- Στο ποίημα ωστόσο *στα 200 π.Χ.* χρησιμοποιεί και μια πληθώρα επιθέτων.
- **Θέμα και δομή:**
 - Το θέμα του ποιήματος σχετίζεται με την υπεροπτική απουσία των Λακεδαιμονίων από την εκστρατεία των Ελλήνων κατά των Περσών και με την αντίστοιχη περιθωριοποίησή τους από τη νέα πραγματικότητα –πολιτισμική κυρίως– των Ελληνιστικών χρόνων.
 - πρώτη ενότητα (στ. 1 ή 2-12): ειρωνικός σχολιασμός, «κατανόηση» με ειρωνικό τρόπο της μη συμμετοχής των Λακεδαιμονίων στην εκστρατεία του Μ. Αλεξάνδρου.
 - δεύτερη ενότητα (στ. 13-23): α) αναφορά στις λαμπρές νίκες των πανελλήνων –πλην Λακεδαιμονίων– κατά των Περσών. β) εξύμνηση του ελληνικού κατορθώματος εναντίον των βαρβάρων.
 - τρίτη ενότητα (στ.24-31 ή 32): Αναφορά στην εξάπλωση (γεωγραφική-πολιτιστική με τη διάδοση της ελληνικής γλώσσας) και περιφρόνηση της στάσης των Λακεδαιμονίων.
- **Περίληψη:**

Ένας Έλληνας της αλεξανδρινής εποχής, καθώς μονολογεί, σχολιάζει τη γνωστή επιγραφή. Με τη βοήθεια της φαντασίας καθιστά αισθητή την αδιαφορία των Σπαρτιατών για την επισήμανση από τον Αλέξανδρο της απουσίας τους από τη νικηφόρα μάχη στο Γρανικό. Συγκατανεύει ειρωνικά για τη στάση τους αυτή, για να περάσει στη συνέχεια σε απαρίθμηση των νικηφόρων μαχών των Ελλήνων και να αφήσει να νοηθεί ότι η απουσία των Λακεδαιμονίων δεν επηρέασε ουδόλως την ιστορική εξέλιξη, απλώς απομόνωσε τους ίδιους από την πολιτισμική έκρηξη αυτής της εποχής. Βασικό χαρακτηριστικό αυτής της έκρηξης, το οποίο προέκυψε ως αποτέλεσμα της εκστρατείας του Μ. Αλεξάνδρου, είναι η οικουμενικότητα του Ελληνισμού. Πρόκειται για τον *ελληνικό, καινούριο κόσμο, τον μέγα*, ο οποίος απλώνεται σε απέραντη γεωγραφική έκταση και ομιλεί την ελληνική γλώσσα. Με τη στάση τους οι Λακεδαιμόνιοι έμειναν έξω από τις διεργασίες του χρόνου και αυτοπεριορίστηκαν στην κλειστή κοινωνία τους, παρηγορώντας τον εαυτό τους με μια κενή έπαρση σχετικά με την πολεμική τους ανωτερότητα. Τελικά δεν αξίζει να γίνεται λόγος γι' αυτούς.

3. Πρόταση διδασκαλίας

- **Στόχοι:**
 - να κατανοήσουν οι μαθητές τον τρόπο, με τον οποίο ο ποιητής αξιοποιεί ποιητικά την ιστορία.
 - να εξοικειωθούν με το συγκεκριμένο είδος της καβαφικής ποίησης, με τη μορφή και τη δομή της.
 - να γνωριστούν με βαθύτερες σημασίες που αναδύονται από το ποίημα.
 - να βιώσουν αισθητικά το ποίημα και να καλλιεργήσουν το αισθητικό τους κριτήριο.
- **Μέθοδος και μορφή διδασκαλίας:**
 - μέθοδος ερμηνευτική.
 - μορφή διαλογική.
- **Πορεία της διδασκαλίας:**
- **τρία στάδια:** παρουσίαση, ανάλυση, ανακεφαλαίωση.

Παρουσίαση:

- σχολιασμός του τίτλου του ποιήματος σε συνδυασμό με την αξιοποίηση των ιστορικών γνώσεων των μαθητών.
- ένταξη του ποιήματος στο γενικό πνεύμα της καβαφικής ποιητικής και επισήμανση των χρονικών επιπέδων που αυτό κινείται .
- ανάγνωση και απόδοση νοήματος ή περιεχομένου.
- καθορισμός του θέματος και έναρξη της συζήτησης: ένας ανώνυμος Έλληνας διαβάζει και σχολιάζει την επιγραφή.

Ανάλυση:

- αναλυτική ερμηνεία κατά στίχο ή κατά στροφικές ενότητες, ανάλογα με την περίπτωση.
- σε κάθε στροφή συναντούμε ουσιώδεις διαφορές τόσο σε περιεχόμενο όσο και στις παραστάσεις που διανοίγονται μπροστά μας.
- χωροχρονική τοποθέτηση του ποιήματος.
- **χρόνος:** το έτος 200 π.Χ.
- **χώρος:** κάποια πόλη από την επικράτεια των ελληνιστικών κρατιδίων.
- αμέσως μετά τον πρώτο στίχο, ο μονόλογος του ανώνυμου σχολιαστή μας μεταφέρει στη Σπάρτη του 334 π.Χ.

- εκθέτει τη στάση και τις αντιδράσεις των Σπαρτιατών στην επιγραφή: *πλην των Λακεδαιμονίων.*
- στ. 1:
- αποτελεί την *αφόρμηση* για τον ποιητή: *ιστορικό ερέθισμα και πηγή έμπνευσης.*
- έτσι λογίζεται *δομικό* στοιχείο, δυνάμει του οποίου γίνεται όλη η αρχιτεκτονική οργάνωση του ποιήματος.
- στ. 2-12:
- το πρόσωπο-αφηγητής της ιστορικής αφήγησης παρουσιάζεται να φαντάζεται και να μονολογεί, ως εκπρόσωπος όλων των Ελλήνων των ελληνοιστικών κρατών, σχετικά με την αντίδραση των Σπαρτιατών.
- η εκπροσώπηση εισάγεται εδώ με τη χρήση του α' πληθυντικού προσώπου.
- τι φαντάζεται ή τι φαντάζονται;
- πως οι Σπαρτιάτες αδιαφορούν πλήρως για τα λεγόμενα από τον Αλέξανδρο περί της απουσίας τους από τη νίκη στον Γρανικό.
- απαξιώνουν πλήρως μια εκστρατεία όλων των άλλων Ελλήνων, η οποία δεν θα είχε για αρχηγό βασιλέα των Σπαρτιατών.
- πώς *αιτιολογείται* αυτή η στάση;
- με την πεισματική τους άρνηση να συμφιλιωθούν με τη νέα πραγματικότητα.
- αυτή η άρνηση λογίζεται μάλλον ως συναισθηματική αντίδραση παρά ως δικαιολογημένη λογικά.
- πώς *χαρακτηρίζεται* αυτή η στάση;
- αλαζονική, υπεροπτική, υπερφίαλη.
- βλέπουμε μια διάθεση ειρωνείας από την πλευρά του ομιλητή-αφηγητή απέναντι στη σπαρτιατική αντίδραση.
- η ειρωνική διάθεση γίνεται πιο φανερή με τους στ. 7-11.
- κάτι παρόμοιο ισχύει και με τον στ. 12: συνδυάζει κατανόηση για την σπαρτιατική στάση και κατειρώνευσή της συγχρόνως.
- στ. 13-23:
- το σκηνικό *δείχνει* να αλλάζει. Ο τόνος του ποιήματος γίνεται διαφορετικός.

- λαμβάνει χώρα μια σύντομη αναφορά των ιστορικών γεγονότων:
- στους στ. 13-17 απαριθμούνται οι τρεις πιο σπουδαίες μάχες και νίκες των Ελλήνων: *Γρανικός, Ισσός, Άρβηλα [=Γαυγάμηλα]*.
- επίσης τονίζεται με έμφαση η συντριβή των Περσών.
- σε τούτη τη φάση παρουσιάζονται οι νικητές Έλληνες υπό την προοπτική της συγκεκριμένης ιστορικής εξέλιξης.
- η παρουσίαση των γεγονότων από τη σκοπιά της συντελεσμένης ιστορίας έχει σημασία, γιατί στην πορεία του ποιήματος θα ενισχύσει τη σκέψη του ποιητή, σύμφωνα με την οποία τα νέα δεδομένα της ιστορίας ξεπερνούν τη στάση των Λακεδαιμονίων, τους αφήνουν απολιθωμένους ή στάσιμους σε μια στιγμή του παρελθόντος.
- **δημιουργείται** μια ατμόσφαιρα συναισθηματικής έξαρσης, η οποία αποκορυφώνεται στους αμέσως επόμενους στίχους.
- στους στ. 18-23 το ποίημα αποκτά έναν τόνο άκρως εγκωμιαστικό και εξυμνητικό.
- **τοπικά** βρισκόμαστε στην απέραντη επικράτεια των μακεδονικών κτήσεων και κατακτήσεων.
- **χρονικά** κατεβαίνουμε από την εποχή της εκστρατείας του Μ. Αλεξάνδρου στο έτος 200 π.Χ.
- κατά τη συζήτηση με τους μαθητές σχολιάζουμε εδώ τη συσσώρευση αλλεπάλληλων επιθέτων.
- για τον σχολιασμό ξεκινάμε από το δεδομένο ότι ο Καβάφης, ως τεχνίτης του ποιητικού λόγου, είναι γενικώς φειδωλός στη συσσωρευτική χρήση επιθέτων: εκφράζεται πολύ συγκεκριμένα και λιτά.
- **γιατί** στους στίχους αυτούς ο ποιητής δεν είναι φειδωλός;
- επειδή αφήνει να **κυριαρχεί** μια συναισθηματική ένταση του αφηγητή, η οποία **ομιλεί** τη γλώσσα των επιγόνων.
- από τεχνική άποψη, η επιστράτευση τόσων πολλών και διαφορετικών επιθέτων εξαίρει την τονικότητα του λόγου. Παράλληλα ωστόσο απηχεί έναν έντονο ρητορικό στόμφο.
- στ. 24-31:
- πώς συνδέεται αυτή η ενότητα με την προηγούμενη;

- συνδέεται με το *Εμείς*.
- ποιο περιεχόμενο μπορεί να αποδοθεί εδώ στο *Εμείς*;
- μας το δίνουν οι στίχοι 24-29: το ποίημα προσδίδει ιστορική διάσταση στο *Εμείς*, γιατί με αυτό υπονοούνται τα ελληνιστικά κράτη που δημιουργήθηκαν μετά το θάνατο του Μ. Αλεξάνδρου (323 π.Χ.).
- οι παραπάνω στίχοι λοιπόν προσδιορίζουν τα σημαντικότερα ελληνιστικά κράτη.
- κατ' αρχήν τα προσδιορίζουν γεωγραφικά (στ. 28), ενώ στη συνέχεια αναδεικνύουν ορισμένες ξεχωριστές ιδιότητες του Ελληνισμού ως το κατεξοχήν πνευματικό στοιχείο (στ. 29) που χαρακτηρίζει αυτά τα κράτη.
- Τέτοιες ιδιότητες συνδέονται με την σκεπτόμενη προσαρμογή στις νέες συνθήκες, την αφομοίωση ιθαγενών πολιτιστικών στοιχείων στα δημιουργηθέντα ελληνιστικά κράτη, τη διαμόρφωση μιας νέας πνευματικο-πολιτισμικής πραγματικότητας.
- το σημαντικότερο από τα στοιχεία της νέας πραγματικότητας είναι η εξάπλωση και η διάδοση της ελληνικής γλώσσας.
- η ελληνική γλώσσα συγκροτεί την πνευματική και πολιτισμική υπόσταση των νέων κρατών.
- κι ακόμη αποτελεί συνεκτική δύναμη για τις νέες κρατικές οντότητες της ελληνιστικής περιόδου.
- γενικώς, ο ελληνικός κόσμος της ανατολής οφείλει την διάρκεια της ακμής του, σύμφωνα με τον ποιητή, στην *ποικίλη δράση των στοχαστικών προσαρμογών*.
- η ιστορία του ελληνιστικού κόσμου, ποιητικά ιδωμένη από τον Καβάφη, συνιστά μια διηγετική προσπάθεια *των στοχαστικών προσαρμογών*.
- μια παρόμοια διηγετική προσπάθεια διακρίνει ο Καβάφης να αντιστοιχεί και στη δική του Αλεξάνδρεια της δικής του εποχής.
- στ. 32:
- *οι στοχαστικές προσαρμογές παραπέμπουν σε ένα νέο πνεύμα ζωής, εναρμονισμένο προς τον ελληνικό καινούριο και μέγα κόσμο.*

- Από εδώ αντλεί τη δυνατότητα ο ποιητής να επισφραγίσει τις ποιητικές του διεργασίες με απαξίωση της στάσης των Λακεδαιμονίων.
- Πράγματι, η περιπλάνηση της σκέψης και της φαντασίας του Έλληνα που ανήκει στην περίοδο του 200 π.Χ. μεθίσταται ποιητικά σε μια διεργασία που καθιστά τη στάση των Λακεδαιμονίων αντικείμενο περιφρόνησης και πλήρους απαξίωσης.
- Είναι χαρακτηριστική η παροιμιακή χρήση του τελευταίου στίχου στη νεοελληνική γλώσσα: η σημασία του ταιριάζει σε περιπτώσεις ανθρώπων ή πραγμάτων, για τις οποίες δεν αξίζει να γίνεται λόγος.

Ανακεφαλαίωση-ανασύνθεση:

- Γίνεται μια περιεκτική θεώρηση των βασικών γραμμών του ποιήματος και σε κάθε περίπτωση καταγράφουμε τα τρία χρονικά του επίπεδα:
 - **334 π.Χ.:** η εποχή της πανελλήνιας εκστρατείας και η στάση των Λακεδαιμονίων.
 - **200 π.Χ.:** ο κόσμος της ελληνιστικής εποχής και ο υποθετικός αφηγητής.
 - **1916-1931:** η εποχή των ποιητικών διεργασιών του Καβάφη.
 - Ορισμένοι μελετητές στην ως άνω εποχή των ποιητικών διεργασιών ή των ιστορικών αποτιμήσεων μέσω των ποιητικών διεργασιών διακρίνουν έμμεσους υπαινιγμούς στη συρρίκνωση του Ελληνισμού της Ανατολής με τη Μικρασιατική καταστροφή του 1922.
- Συνοψίζουμε τη θέση του ποιητή στα διάφορα σημεία του ποιήματος, σε συνάφεια με τη γλώσσα των όρων και των βαρύτιμων εννοιών.
- Επισημαίνουμε τη διαλεκτική (γλωσσικής) μορφής και περιεχομένου του ποιήματος.
- Επ-εξηγούμε στους μαθητές τη λεπτή τεχνοτροπία του ποιήματος και διευκρινίζουμε τη φαινομενική του αμφιλογία:
 - η αληθής διάσταση της στάσης των Λακεδαιμονίων, η οποία ωστόσο υπαγορεύει ειρωνική αντιμετώπιση.
 - περιπλοκή της ιστορικής διάστασης με το ενδότερο αφηγηματικό κέντρο του ποιήματος.
- Να προσεχθεί η κλιμάκωση της ειρωνικής στάσης:

- λεπτή ειρωνεία.
- περιφρόνηση, απαξίωση, σχεδόν σαρκασμός.

Α΄ Λυκείου

Κ. Π. Καβάφης: Ιθάκη Ερμηνευτική προσέγγιση

1. Εισαγωγικά στοιχεία για το ποίημα

- Το ποίημα γράφτηκε το 1910 και δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά το 1911.
- Πηγή έμπνευσής του ο μύθος του Οδυσσέα και ο προορισμός του τελευταίου, η «Ιθάκη».
- Οι μελετητές του διακρίνουν και άλλες μεταγενέστερες πηγές έμπνευσής του.
- Η «Ιθάκη» υποδηλώνει την πραγματοποίηση ενός στόχου που έχει θέσει ο άνθρωπος.
- Τι άλλο μπορεί να μας προσφέρει η «Ιθάκη»;
- Ως τέλος, ως σκοπός μας έδωσε ό,τι μπορούσε να μας δώσει: μας έδειξε το δρόμο και μας ώθησε πρακτικά να τον βαδίσουμε.
- Η «Ιθάκη» όμως δεν είναι μία, αλλά πολλές.
- Ο καθένας, ως φαίνεται, προορίζεται να έχει τη δική του «Ιθάκη»
- Το ποίημα ανήκει στα φιλοσοφικά ποιήματα του Καβάφη, αλλά περικλείει και διδακτική πρόθεση.
- Δεν κρίνεται ορθή η μονοσήμαντη κατηγοριοποίησή του ως διδακτικού ποιήματος από ορισμένους ερμηνευτές.
- Έχει τη μορφή διδακτικού μονολόγου που μπορεί να διαβαστεί και ως εσωτερικός μονόλογος «εις εαυτόν».
- Το περιεχόμενο αντανακλά βίωμα και εμπειρία ζωής· δεν είναι θεωρητική κατασκευή που επιχειρεί έξωθεν να καθορίσει τη ζωή.

- Ο ίδιος ο ποιητής αναφέρει για το συγκεκριμένο ποίημά του: «*το νόημα του ποιήματος τούτου είναι απλούν και σαφές: ο άνθρωπος εις την ζωήν του επιδιώκων έναν σκοπόν (την Ιθάκη) αποκτά πείρα, γνώσεις και ενίοτε αγαθά ανώτερα του σκοπού αυτού καθεαυτού ...*» (Γ. Λεχωνίτης: *Καβαφικά αυτοσχόλια*, σ. 26).
- Στο ποίημα παρατηρείται μετάβαση από το υποκειμενικό στο δραματικό.
- Η εκφορά του λόγου γίνεται σε προστακτική έγκλιση και σε δεύτερο πρόσωπο.
- Το πρόσωπο που ομιλεί, αν και δεν κατονομάζεται, είναι ο ίδιος ο ποιητής.
- Το σύμβολο *Ιθάκη* μας δίνει το ταξίδι.
- Αυτό ηχεί ως «προειδοποίηση» του ποιητή προς εαυτόν και προς αναγνώστη για τον τύπο της σοφίας που ο ίδιος επαγγέλλεται.
- Υιοθετεί ή «*ασπάζεται την ιδέα της σοφίας που περιλαμβάνει την ορθολογική κρίση σαν οδηγό και λυδία λίθο αξιών που ελέγχουν τις απαιτήσεις των επιθυμιών*» (John Anton ό.π.)
- Το σύμβολο *Ιθάκη* πρακτικά λειτουργεί ως παράγοντας σοφίας, ο οποίος βοηθά τον άνθρωπο να υψωθεί πάνω από το επίπεδο των αδυναμιών και της σύγχυσης. Η γνώση είναι εφικτή, ακόμη και αν δεν έχει τη μορφή ολοκληρωμένων αιώνιων αληθειών (John Anton).
- **Δομή:**
 - *Πρώτη ενότητα* (στ. 1-3): η στάση ζωής που οφείλει να έχει αυτός που κάνει το ταξίδι της ζωής.
 - *Δεύτερη ενότητα* (στ. 4-12): εάν υπάρχει η *υψηλή σκέψη* και η *εκλεκτή συγκίνηση* είναι αντιμετώπισιμοι όλοι οι εξωτερικοί κίνδυνοι.
 - *Τρίτη ενότητα* (στ.13-23): οι υλικές και πνευματικές απολαύσεις που μας προσφέρει το ταξίδι.
 - *Τέταρτη ενότητα* (στ. 24-30): το ταξίδι έχει σημασία που χρειάζεται να διαρκέσει ως τα γεράματα.
 - *Πέμπτη ενότητα* (στ. 31-33): η προσφορά της *Ιθάκης*.
 - *Έκτη ενότητα* (στ. 34-36): η βαθύτερη, συμβολική, σημασία της *Ιθάκης*.
- **Περίληψη:**

Στο ταξίδι της ζωής προς μεγάλους ή απώτερους σκοπούς ο άνθρωπος δεν θα συναντήσει κινδύνους, εάν ο ίδιος δεν τους φέρνει μέσα του. Η πορεία προς την πραγματοποίηση αυτών των σκοπών αξίζει να έχει μεγάλη διάρκεια, γιατί προσφέρει πλούσιες εμπειρίες και χαρές. Καθ' όλη όμως αυτή την πορεία δεν πρέπει να ξεχνά τον τελικό του προορισμό, επηρεασμένος από ενδιάμεσες δελεαστικές εμπειρίες ή γνώσεις, αλλά ούτε και να βιάζεται να φτάσει στο τέρμα, γιατί έτσι χάνει το ενδιαφέρον του για τη ζωή. Κι όταν ολοκληρώσει το ταξίδι και φτάσει στη *δική του Ιθάκη*, δηλαδή εκπληρώσει τον σκοπό του, και διαπιστώσει πως είναι κατώτερη/ος των προσδοκιών του, τότε θα πρέπει να καταλάβει ότι τη μεγαλύτερη αξία στη ζωή την έχει όλη η πορεία, το ταξίδι ή «ο περίπλους του Πρωτέα» (Σεφέρης) που ανέλαβε να πραγματοποιήσει, γιατί αυτός τον εφοδίασε με πλούσιες εμπειρίες και γνώσεις.

2. Πρόταση διδασκαλίας

- **Στόχοι:**
 - να κατανοήσουν οι μαθητές τη βιοθεωρία του Καβάφη, όπως αποτυπώνεται στο συγκεκριμένο ποίημα.
 - να γνωριστούν με διαχρονικά νοήματα, όπως αυτά μπορούν να προκύπτουν από το ποίημα.
 - να εξοικειωθούν με τον ποιητικό λόγο και τις ποικίλες σημάνσεις του.
- **Μέθοδος και μορφή διδασκαλίας:**
 - μέθοδος ερμηνευτική.
 - μορφή διαλογική.
- **Πορεία της διδασκαλίας:**
 - **τρία στάδια:** *παρουσίαση, ανάλυση, ανακεφαλαίωση.*
 - **Παρουσίαση:**
 - ένταξη του ποιήματος στο γενικό πνεύμα της καβαφικής ποιητικής και του έργου του.
 - ανάγνωση και απόδοση νοήματος ή περιεχομένου.
 - καθορισμός του θέματος και έναρξη της συζήτησης.
 - **Ανάλυση:**
 - αναλυτική ερμηνεία κατά στίχο ή κατά στροφές, ανάλογα με την περίπτωση.

- να λαμβάνεται υπόψη ότι σε κάθε στροφή συναντούμε ουσιώδεις διαφορές τόσο σε περιεχόμενο όσο και στις παραστάσεις που διανοίγονται μπροστά μας.
- Πρώτη στροφή: στ. 1-12.
- ανάγνωση των τριών πρώτων στίχων και επισήμανση του κεντρικού τους νοήματος.
- εξήγηση και διάλογος για τη συμβολική χρήση της λέξης «Ιθάκη».
- κύρια έννοια η λέξη *γνώσεις* (στ. 3). Διάλογος για τη σημασία της σε σχέση με το νόημα των τριών πρώτων στίχων, αλλά και ολόκληρου του ποιήματος.
- ο τρίτος στίχος αιτιολογεί τα δεδομένα των δύο πρώτων στίχων.
- επιγραμματικός σχολιασμός των στίχων, πρωτίστως των δύο πρώτων: κινητοποιούν τη φαντασία μας· δηλώνουν κίνηση και μετακίνηση σε μακρινούς, ανοικτούς ορίζοντες.
- στους στίχους 4-12 συζητούμε και σχολιάζουμε τις λέξεις-σύμβολα: *Λαιστρυγόνας, Κύκλωπας, Ποσειδώνα*.
- τονίζεται η διαφορετική τους σήμανση στον Όμηρο και στο ποίημα: από μυθικά όντα μετατρέπονται σε φαινόμενα της ψυχής.
- προσεκτικός σχολιασμός των στίχων 7-8.
- Να προσεχτεί και να τονιστεί η θέση τους στη στροφή: *υψηλή σκέψις* και *εκλεκτική συγκίνησης* πρέπει να αγγίζει το σώμα και το πνεύμα, προκειμένου να επιτευχθεί ο σκοπός, ο οποίος δεν είναι ο νόστος του Οδυσσέα αλλά ο *πηγαιμός για την Ιθάκη*.
- Δεύτερη στροφή στ. 13-23.
- ανάγνωση και συγκεκριμένος σχολιασμός.
- στ. 13: επανάληψη του στίχου 2.
- γιατί; Επειδή συμπυκνώνει όλη την υποθήκη του ποιήματος.
- συνιστά *το όλο*, ως αφετηρία.
- Λειτουργεί εν είδει «θεματικής περιόδου» για όλη τη δεύτερη στροφή.
- οι επόμενοι στίχοι 14-23 συνιστούν εξειδίκευση ή ανάλυση στα *επί μέρους* του στ. 13.

- στους στίχους 15-23 ο ποιητής αισθητοποιεί με ρητό και ευκρινή ποιητικό λόγο την αξία που έχει για τον άνθρωπο το ταξίδι για την «Ιθάκη»:
- το ταξίδι προσφέρει θέλητρα:
- γνωριμία με το άγνωστο που σε γεμίζει χαρά και ευχαρίστηση (στ. 15-16).
- απόκτηση αισθησιακών εμπειριών, δηλαδή σωματικών απολαύσεων (στ. 18-21) καθώς και γνώσεων, δηλαδή πνευματικών απολαύσεων (στ. 22-23).
- στους στ. 20-21 ο ποιητής κάνει εμφαντική αναφορά στα *ηδονικά μυρωδικά*.
- αυτά δεν συμβολίζουν τίποτε άλλο εδώ παρά τις ηδονικές σωματικές απολαύσεις.
- οι δύο κύριοι άξονες της όλης βιοθεωρίας του Καβάφη τονίζονται εδώ με έμφαση.
- αυτοί οι άξονες είναι: οι αισθησιακές και οι πνευματικές απολαύσεις.
- αξίζει να επισημανθεί η διάχυση και η λυρική ένταση της στροφής, η οποία μας ταξιδεύει στον εξωτικό κόσμο της Ανατολής.
- Τρίτη στροφή στ. 24-30:
- ο ποιητής αλλάζει εδώ τον τόνο του ποιήματος:
- από τα θέλητρα και τις απολαύσεις του ταξιδιού μεταβαίνει με νέα πνοή στο μοτίβο της μεγάλης διάρκειας του ταξιδιού.
- η Ιθάκη είναι «ο προορισμός» μας.
- δεν πρέπει να ξεχνάμε τον απώτερο στόχο μας.
- η αξία του όμως δεν βρίσκεται στην επίτευξή του, αλλά στη διαρκή προσπάθεια προς την επίτευξή του.
- δεν χρειάζεται να επισπεύσουμε το ταξίδι.
- η επίσπευση συνεπιφέρει και το τέλος των απολαύσεων.
- η προσπάθεια πρέπει να διαρκέσει πάρα πολλά χρόνια, ως τα γεράματα, δηλαδή δια βίου (στ. 27-28), έτσι ώστε να αποκτήσουμε πολλές και ανεκτίμητες εμπειρίες.
- Τέταρτη στροφή στ. 31-33:

- οι στίχοι αυτοί έρχονται ως συνέχεια του στίχου 30 για να αιτιολογήσουν το περιεχόμενό του:
- η *Ιθάκη*, ο τελικός σκοπός, δεν είναι αυτοσκοπός ούτε αφηρημένη προσδοκία αποκομμένη από το ωραίο ταξίδι και τις εμπειρίες του.
- γίνεται περιεκτικός και ουσιώδης διάλογος στην τάξη σχετικά με τα νοήματα της παραπάνω καβαφικής άποψης.
- κατατίθενται προσωπικές απόψεις των μαθητών, ει δυνατόν και εμπειρίες.
- Πέμπτη στροφή στ. 34-36:
- η *Ιθάκη*, δηλαδή η επίτευξη του σκοπού, δεν σημαίνει απογοήτευση για τον άνθρωπο ταξιδευτή, δεν συνεπάγεται εξαπάτηση.
- δεν πρέπει να την θεωρούμε αυταπάτη, ακόμη κι αν δεν ανταποκρίνεται στις προσδοκίες μας, ακόμη κι αν αποδεικνύεται φτωχική ή ασήμαντη.
- δεν είναι αυταπάτη ούτε εξαπάτηση ή πλάνη, δεν πρέπει να βιώνεται ή να εκλαμβάνεται ως τέτοια, γιατί το ταξίδι της *Ιθάκης* συνιστά κατάκτηση του ανθρώπου, είναι ο πλούτος του: του προσφέρει σοφία και πείρα.
- ο δρόμος, που εύχεται ο ποιητής να είναι γεμάτος περιπέτειες (στ. 3), μας γεμίζει, μέσω της περιπέτειας, με πλούσια πείρα.
- αντιστοίχως ο δρόμος, που εύχεται ο ποιητής να είναι γεμάτος γνώσεις, στο τέλος μας κάνει σοφούς.
- σχετικά με το τι σημαίνουν οι *Ιθάκες* γράφει πολύ εύστοχα ο Ε. Παπανούτσος:
«Οι Ιθάκες πια, όχι η Ιθάκη, γιατί δεν είναι μία, αλλά πολλές και διάφορες –όχι μόνο στους διάφορους ανθρώπους, αλλά και στον ίδιο άνθρωπο, κάθε φορά που βάζει σκοπούς και “τέλη” στη ζωή του. Και τι σημαίνουν; Απλούστατα: ένα είναι κάθε τόσο το ιδεατό σημείο αναφοράς, που μας χρειάζεται μόνο και μόνο για να βρίσκομε πάλι στον δρόμο τον προσανατολισμό μας, όταν με κάποια εκτροπή τον χάνουμε. Αλλά δεν είναι το τέρμα που έχει αξία. Την αξία την έχει η ίδια η πορεία. Αυτή θα μας κάνει σοφούς. Τι άλλο μπορεί να μας προσφέρει η Ιθάκη; Μας έδωσε ό,τι είχε να μας δώσει. Μας έβγαλε δηλαδή στο δρόμο».

- Ανακεφαλαίωση:
- συζητούνται θεμελιώδη νοήματα του ποιήματος, όπως προέκυψαν από την *ανάλυση*.
- συζητούνται επίσης γενικού κύρους θέματα, όπως αναδύονται από το ποίημα.
- τέτοια θέματα είναι, μεταξύ άλλων, η *απαισιοδοξία* και η *αισιοδοξία*, το *ιδανικό* και το *υψηλό* στη ζωή μας, η *στοχοθεσία* και η *στοχοπροσήλωση*, η *περιπέτεια* και η *εμπειρία*, η *γνώση* και η *σοφία* κ.λπ.
- **Στοιχεία τεχνικής (βλ. και σελ. 2-3):**
 - β' πρόσωπο.
 - λέξεις-σύμβολα.
 - επανάληψη λέξεων και φράσεων.
 - παραινετικός ή προτρεπτικός τόνος.
 - πεζολογία και περιγραφή.

ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΠΑΡΑΛΛΗΛΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Κ. Π. ΚΑΒΑΦΗΣ: Ο Δαρείος Ερμηνευτική προσέγγιση

1. Εισαγωγικά στοιχεία για το ποίημα

- Η σύνθεση του ποιήματος πραγματοποιήθηκε το 1917 και η δημοσίευση έγινε το 1920.
- Μιλάμε για την περίοδο της ωριμότητας του ποιητή.
- Η εποχή, κατά την οποία δημοσιεύτηκε το ποίημα, ήταν ιδιαίτερα ταραγμένη και σε ελλαδικό και σε παγκόσμιο επίπεδο.
- Ήταν η περίοδος που εισήλθε η Ελλάδα στον Α' παγκόσμιο πόλεμο.
- Το ποίημα είναι *ιστορικό* με στοχαστικό ή φιλοσοφικό περιεχόμενο.
- Πιο ειδικά υπάγεται στα επονομαζόμενα *ιστορικοφανή* ποιήματα του Καβάφη (βλ. σχετικά σ. 3 των ανά χείρας σημειώσεων).
- Οι κριτικοί κατηγοριοποιούν το ποίημα στα λεγόμενα «*δράματα*».
- Αυτά ονομάζονται έτσι, γιατί εμφανίζουν ένα είδος θεατρικού στοιχείου.

- Επίσης το κατηγοριοποιούν στο είδος των *πλάγιων* σκηνικών μονολόγων.
- Αποκαλούνται πλάγιοι, όταν μιλάει ένας αφηγητής και όχι ο ίδιος ο ήρωας.
- **Το ιστορικό του πλαισίου** είναι τα ελληνοιστικά χρόνια, όπως συμβαίνει και με άλλα ποιήματα του Καβάφη:
 - στο ποίημα γίνεται αναφορά σε ιστορικά πρόσωπα και σε λαούς: Δαρείος, Μιθιδράτης, Πέρσες, Καπαδόκες, Ρωμαίοι.
 - επίσης αναφέρεται σε μια ελληνική πόλη που βρίσκεται στα παράλια του Εύξεινου Πόντου, στην Αμισό.
 - επί πλέον κάνει μνεία και της επίθεσης των Ρωμαίων εναντίον της Καπαδοκίας.
 - στο παρόν ποίημα, ο ποιητής έχει πλάσει έναν αφηγητή που διηγείται την ιστορία.
 - παράλληλα εισάγει ένα **φανταστικό** πρόσωπο, τον ποιητή Φερνάζη, μέσα σε ένα **πραγματικό ιστορικό πλαίσιο**:
 - συγκεκριμένα πρόκειται για την εποχή που αρχίζει ο Γ' Μιθριδατικός πόλεμος (74-66 π.Χ.) ανάμεσα στους Ρωμαίους και στον βασιλιά Μιθιδράτη Στ'.
- **Σχετικά με τα πρόσωπα:**
 - *Φερνάζης*: φανταστικό δημιούργημα του ποιητή, παρουσιάζεται να ανήκει στη συντεχνία των αυλοκολάκων ποιητών του βασιλιά Μιθιδράτη.
 - Έχει αναλάβει να γράψει στα ελληνικά ένα έπος για τον Δαρείο τον Υστάσπου, ένδοξο πρόγονο του Μιθιδράτη και γνωστό από την εκστρατεία των Περσών στην Ελλάδα.
 - *Μιθιδράτης Στ' ο Μέγας* (120-63 π.Χ.): είναι ο τελευταίος ανεξάρτητος βασιλιάς του Πόντου. Ήταν αλαζονικός ηγεμόνας και λογιζόταν απόγονος του Δαρείου. Οι ιστορικοί τον εμφανίζουν ως προστάτη των ελληνικών γραμμάτων. Στην αυλή του κυριαρχεί το ελληνοπρεπές περιβάλλον σε συνδυασμό πάντοτε και με τη ματαιοδοξία του. Γενικώς υπήρξε δυναμικός ηγεμόνας και αποτελούσε για τους Ρωμαίους έναν δύσκολο και σθεναρό αντίπαλο.
 - *Δαρείος Υστάσπου*: μετά τον Κύρο θεωρείται ο σπουδαιότερος βασιλιάς των Περσών. Είναι γνωστός από τους ελληνοπερσικούς

πολέμους. Δαρείος και Μιθιδράτης έχουν ως κοινό σημείο αναφοράς ότι κατέκτησαν την εξουσία με δολοφονίες και εκκαθαρίσεις συγγενικών τους προσώπων.

- **Για τον τίτλο:**

- ο τίτλος του ποιήματος *Ο Δαρείος* αναφέρεται στον Πέρση βασιλιά Δαρείο.
- Με τον ίδιο τίτλο παρουσιάζεται να έχει γράψει ποίημα και ο Φερνάζης.
- το τιτλοφορεί έτσι, γιατί αναφέρεται στον Δαρείο ως πρόγονο του Μιθιδράτη.
- αμφότερα λοιπόν τα ποιήματα αναφέρονται στον Δαρείο.
- εξ αυτού προκύπτει ότι ο Φερνάζης χρησιμοποιείται από τον ποιητή ως δικό του σύμβολο ή προσωπείο.
- ο φανταστικός ποιητής Φερνάζης αποτελεί το κύριο πρόσωπο του ποιήματος, ενώ τα άλλα –Δαρείος, Μιθιδράτης κ.λπ.– παίζουν δευτερεύοντα ρόλο.
- το ποιητικό αποτέλεσμα, δηλαδή το καβαφικό ποίημα *Ο Δαρείος* έχει ως δομικό στοιχείο, ήτοι ως ποιητικό έμβρυο, το φανταστικό ποίημα του επινοηθέντος ποιητή Φερνάζη:
- στο καβαφικό ποίημα πρωταγωνιστεί «ένας ελληνόγλωσσος Καππαδόκης ποιητής, ονόματι Φερνάζης, που, όπως ο Καβάφης, γράφει ένα ιστορικό ποίημα με τίτλο “Ο Δαρείος”» (Γ.Π. Σαββίδης).
- στο ποίημά του με τον τίτλο *Ο Δαρείος* ο Καβάφης αξιοποιεί το πλασματικό ποίημα με τον ίδιο τίτλο για να κυοφορήσει και να επεξεργαστεί ολοκληρωμένα την ποιητική ιδέα, η οποία, καθότι ιδέα, έχει την ευελιξία να προσαρμόζεται στις εκάστοτε ιστορικές συνθήκες.

- **Για το θέμα:**

- το θέμα του καβαφικού «*Δαρείου*» αναφέρεται στη σχέση ποίησης και ιστορίας.
- γι’ αυτό έχει σημασία το πόσο ευέλικτη αποδεικνύεται, μέσα στο εκάστοτε ιστορικό πλαίσιο, η ποιητική ιδέα, προκειμένου να εκφράσει τη διαλεκτική ενότητα μορφής [=ποιητικής έκφρασης και αισθητικής] και περιεχομένου [=σημασιών, νοημάτων, διανοημάτων, ιδεών].

- εδώ η ποιητική ιδέα παρουσιάζεται ευέλικτη στο να πραγματοποιεί αυτή τη διαλεκτική ενότητα:
 - με υψηλή ποιητική έκφραση ιστορικής, αισθησιακής και στοχαστικής υφής να καυτηριάζει την υπεροψία της εξουσίας και να καταδεικνύει την ύβρι της.
 - στη συνάφεια τούτη να πραγματώνει τη φιλοσοφική-στοχαστική ιδέα γύρω από τον ρόλο της τέχνης στην κοινωνική και πολιτική ζωή.
 - γενικότερα γύρω από τη σχέση της τέχνης και του καλλιτέχνη με την εκάστοτε αναδύομενη ιστορική πραγματικότητα, με τις αμείλικτες επιταγές της τελευταίας σε κορυφαίες ιδίως στιγμές, σαν αυτές του πολέμου.
 - Ο ποιητής δεν ενδιαφέρεται τόσο να δώσει στείρες απαντήσεις στους προβληματισμούς που ανακύπτουν από την ως άνω σχέση, όσο να ανοίξει το θέμα προς συνομιλία, θέτοντας τις αντίστοιχες προϋποθέσεις.
 - όπως προκύπτει από τον ειρωνικό τόνο του αφηγητή-ποιητή στην αρχή του ποιήματος (στ.1-2, 11 κ.λπ.), αλλά και στη συνέχεια (π.χ. στ.21-25), βασική προϋπόθεση είναι η αυτονομία της τέχνης από κάθε μορφής εξουσία.
- **Για τη δομή:**
 - *πρώτη ενότητα* (στ. 1-11): ο Φερνάζης παρουσιάζεται να βρίσκεται σε δίλημμα και να προβληματίζεται.
 - *δεύτερη ενότητα* (στ.12-15): το δραματικό απρόοπτο της είδησης του πολέμου ανατρέπει τα ποιητικά σχέδια του Φερνάζη.
 - *τρίτη ενότητα* (στ. 16-20): ο ποιητής συλλογίζεται τρομοκρατημένος πως μάλλον έχουν ανατραπεί τα σχέδιά του.
 - *τέταρτη ενότητα* (στ. 21-25): ο Φερνάζης κυριεύεται από αδημονία. Δεν χάνει όμως την ψυχραιμία του, αλλά συμβιβάζεται με την υπόθεση ότι αναβάλλονται τα σχέδιά του.
 - *πέμπτη ενότητα* (στ. 26-33): αισθάνεται να μην κινδυνεύει τώρα η ποίησή του μόνο, αλλά και η ίδια του η ζωή.
 - *έκτη ενότητα* (στ. 34-37): ο Φερνάζης αναπροσαρμόζει τα σχέδιά του και βρίσκει λύση στο δίλημά του.

- χώρος: ο ευρύτερος χώρος που λαμβάνει χώρα η ποιητική αφήγηση είναι η Αμισός, ελληνική πόλη του Πόντου.
 - πιο ειδικά όμως η όλη ιστορία εξελίσσεται στην αυλή του Μιθιδράτη.
 - χρόνος: από την άποψη του δραματικού του χαρακτήρα είναι η περίοδος που οι Ρωμαίοι συγκρούονται με τον Μιθιδράτη.
 - Από την άποψη του πραγματικού χρόνου που διαδραματίστηκε η ποιητική αφήγηση είναι η περίοδος που ο ποιητής έγραψε και δημοσίευσε το ποίημα.
 - Πιο συγκεκριμένα, ο **δραματικός** χρόνος, δηλαδή ο χρόνος στον οποίο ανάγεται η δραματοποίηση της ποιητικής αφήγησης, θα πρέπει μάλλον να προσδιορίζεται ως εξής: α) γύρω στο 74 π.Χ., από τη σκοπιά της *εξωτερικής* τάξης του ποιήματος, από τη σκοπιά δηλαδή των γεγονότων, δυνάμει των οποίων καθίσταται εφικτή η ποιητική αφήγηση· β) γύρω στα 400 χρόνια πριν από τον Μιθιδράτη, από τη σκοπιά της *εσωτερικής* τάξης του ποιήματος, από τη σκοπιά δηλαδή της εποχής του Δαρείου, στο πρόσωπο του οποίου συντελείται η αναφορά του ποιητή.
 - ο πραγματικός, ήτοι **ιστορικός** χρόνος, είναι το 1917 -1920 [=γράφεται και δημοσιεύεται το ποίημα].
 - σε επίπεδο ποιητικής αφήγησης, το γεγονός ότι ο αφηγητής παρουσιάζει τα γεγονότα στο *παρόν* [=παροντικός χρόνος] και με *θεατρικό τρόπο* προσδίδει στην ιστορία του Φερνάξη τη μορφή σχολίου με **σύντομη χρονική διάρκεια**.
 - Η ιστορία δηλαδή του Φερνάξη κρατάει όσο διαρκεί η απαγγελία του αφηγητή στη σκηνή.
- **Για τις φανερές και τις αφανείς όψεις του ποιήματος «Ο Δαρείος»:**
 - Οι **φανερές** όψεις είναι συλλεγμένες στο πλαστό ποίημα του Φερνάξη «Ο Δαρείος», το οποίο λογίζεται «ποίημα μέσα στο ποίημα».
 - Οι **αφανείς** όψεις ενυπάρχουν στο καβαφικό ποίημα *Ο Δαρείος*.
 - Η **αντιστοιχία τους** έχει ως εξής:
 1. φανερή όψη: αναδρομή στο παρελθόν (70 π.Χ. και 500 π.Χ.).
 - 1^α. αφανής: αναφορά στο παρόν (1917 μ.Χ.).

2. φανερή: 70 π.Χ.: σύνθεση του ποιήματος του Φερνάζη «*Ο Δαρείος*».
- 2^α. αφανής: 1920 μ.Χ.: δημοσίευση του καβαφικού ποιήματος *Ο Δαρείος*.
3. φανερή: Μιθιδράτης και Δαρείος.
- 3^α. αφανής: η υπό αγγλική διοίκηση εξουσία στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου το 1917.
4. φανερή: το ποιητικό δίλημμα του Φερνάζη, να σταθεί στο ύψος του ποιητή και να πει την αλήθεια ή να παρουσιάσει μια ψευδή εικόνα του Δαρείου, αρεστή στον Μιθιδράτη.
- 4^α. αφανής: η ποιητική ιδέα που καλείται να πραγματοποιήσει ο Καβάφης ως προβληματισμός σχετικά με τη θέση του ποιητή απέναντι στην εξουσία και στις επιταγές της ιστορίας.
5. φανερή: η εμφάνιση των Ρωμαίων συντελεί, ώστε το ποιητικό δίλημμα του Φερνάζη να μετατραπεί σε υπαρξιακό.
- 5^α. αφανής: τα συνταρακτικά γεγονότα του 1917 μεταθέτουν τον Καβάφη ενώπιον του υπαρξιακού διλήμματος του ανθρώπου.
6. φανερή: ο Φερνάζης δίνει λύση στο υπαρξιακό του δίλημμα και παίρνει θέση στο πλευρό των Ρωμαίων.
- 6^α. αφανής: ο Καβάφης παίρνει θέση υπέρ της εξουσίας των Άγγλων που στηρίζουν τον Βενιζέλο.
7. φανερή: λύση του ποιητικού διλήμματος: *υπεροψία και μέθη*.
- 7^α. αφανής: ποιητική συνείδηση του Καβάφη γύρω από την ουσία της εξουσίας: *υπεροψία και μέθη*.
8. φανερή: το ποίημα του Φερνάζη *Ο Δαρείος* κλείνει τον κύκλο του.
- 8^α. αφανής: αναδύεται το καβαφικό ποίημα *Ο Δαρείος*.